

KYSTBATTERIENE PÅ HAUGESUNDSHALVØYA OG PÅ KARMØY

Sven Frithjof Valand-Lie

De aller første invasjonstyrkene går i land i Haugesund 10. april 1940 klokken 0625. Helt siden natt til 9. april hadde tyske handelsfartøyer passert forbi i Karmsundet. Haugesundskompaniet var nær ved å åpne ild da et fartøy ville til kai i Haugesund den 9. april.

HVAVAR DISSE BETONGKONSTRUKSJONENE?

Det er paradoksalt at vi vet så lite om alle de tyske betongkonstruksjonene som er spredd over hele Haugalandet. De har vært en del av hverdagen vår i over seksti år. De er plassert nær sagt overalt, og vi ser disse rare byggverkene av betong når vi går langs turstier, i boligstrøk og på badestrender. Likevel vet vi så lite om hvilket formål de hadde i fiendens forsvar da Norge var okkupert av Tyskland fra 1940 til 1945.

I denne artikkelen vil vi prøve å gi svar på hvorfor betongkonstruksjonene er der, og hva de ble brukt til. Her konsentrerer vi oss om de 14 kystbatteriene på Haugesundshalvøya og på Karmøy, men vi gir også en kort presentasjon av kystbatteriene på øyene i Boknafjorden og på Stord.

DETTYSKE ANGREPET PÅ NORGE I 1940

Mange års nedprioritering av det norske forsvaret fra politiske myndigheter hadde resultert i at materiellet var foreldet, og at mannskapene ikke hadde tilstrekkelig trening. Tyskerne satset på at Norge ikke var forberedt på krig, og at kystartilleriet ikke ville skyte på de tyske fartøyene. Men kommandantene på samtlige norske kystbatterier som hadde anledning, åpnet ild mot de inntrengende tyske fartøyene. Både Bergen og Kristiansand festning var i kamp med tyske krigsskip. Innerst i Oslofjorden ble den tyske krysseren "Blücher" senket i kamp med Oscarsborg festning. Soldatene om bord på "Blücher" skulle ta Kongen og regjeringen til fange, så denne senkingen fikk stor betydning for de neste fem årene av norgeshistorien.

Den tyske taktikken for angrepet på Norge var å transportere infanterisoldater og utstyr på krigsskip som skulle gå direkte til kai i norske havner for å danne

brohoder for videre fremrykning. Etter angrepsstyrken skulle forsyningsskip komme med forsterkninger til å besette resten av landet. I løpet av de første dagene etter invasjonen hadde tyskerne nedkjempet og sikret seg kontroll over de norske anleggene. De tyske militære forsto hva som kunne ha skjedd hvis det norske kystartilleriet hadde fungert skikkelig. Dette fikk tyskerne til å prioritere utbygning av kystartilleriet i Norge.

DE TYSKE STYRKENE PÅ HAUGALANDET

På topp, fra høsten 1942 til oktober 1944, hadde tyskerne ca. 5000 mann på Haugesundshalvøya og på Karmøy. Av disse hørte om lag 1300 til kystartilleriets 14 anlegg i samme område. På slutten av 1944 ble store deler av styrkene rundt Haugesund overført til østfronten for å delta i det tyske forsvaret mot den fremrykkende sovjetrussiske hær.

Haugesundsområdet var altså tynt besatt etter at infanteristyrkene var trukket ut høsten 1944. Men alle kystbatteriene ble opprettholdt, og på grunn av stadig flere allierte flyangrep på skipstrafikken ble luftvernsikringen forsterket. Haugesundsområdet ble prioritert. For eksempel ble et forsøk på å bytte 21 cm-batteriet i Skåredalen med et 15,5cm haubitser ikke godkjent, selv om det tyske forsvaret hadde stort behov for dette artilleriet andre steder.

DETTYSKE KYSTARTILLERIET I NORGE

Perioden fra angrepet på Norge 9. april til høsten 1940 brukte tyskerne på å befeste kystområdene. De tyske angrepsstyrkene hadde med seg egne marineavdelinger til Norge som skulle besette og operere både de norske kystbatteriene og det kystartillerimateriellet de selv hadde med til Norge. Tyskerne fryktet engelske mottiltak og satte straks opp feltartilleri på strategiske steder. Ikke alle

de norske kystbatteriene ble beholdt. Noe av materiellet ble omdisponert til andre steder i Norge. Frem til høsten 1940 hadde den tyske marinen satt opp et kystartilleri i Norge der de prioriterte viktige havner og anlegg.

Tyskerne overtok de norske kystbatteriene blant annet i Oslofjorden, Kristiansand og Bergen. På Vestlandet mellom Kristiansand og Bergen var det ikke noe norsk kystartilleri å overta, så her måtte det etableres kystartilleri fra grunnen av. I Stavangerområdet fryktet tyskerne engelske angrep. Ved kysten sørvest for Stavanger ble derfor et 15 cm batteri fra Østersjø-området midlertidig satt opp. Den norske jageren KNM ”Æger” lå delvis senket etter tysk bombeangrep i Gandsfjorden. Nord for Stavanger havn satte tyskerne opp et kystbatteri av de tre 10 cm kanoner fra jageren.

Allerede i juni 1940 hadde tyskerne etablert 17 cm batterier både på Vigdel nord for Stavanger og på Kvitsøy. Dette medførte at 15 cm batteriet som var oppsatt ved Stavanger havn ble sendt til Hagland utenfor Haugesund, der det var stridsklart i september 1940.

I slutten av 1940 besluttet Hitler å anlegge en forsvarslinje fra Ishavskysten til den spanske grensen, som skulle være i stand til å motstå større allierte landgangsoperasjoner. I første omgang skulle det foretas en feltmessig utbygning av utsatte steder. Der fienden kunne lage brohoder, skulle det dekkes av artilleri. Julen 1941 slo engelske og norske styrker til mot norskekysten ved Måløy. Ett batteri ble nedkjempet og et annet fikk store skader i angrepet. Dette førte til ytterligere satsning på det tyske kystartilleriet i Norge. Spesielt fikk hærkystbatteriene bedre utrustning, blant annet med forsterket nærforsvar, luftvern og lyskastere.

For å styrke det planlagte angrepet på Sovjetunionen hadde det våren 1941 vært planer om å trekke styrker

ut av Norge. Men etter at felttoget mot Tyskland startet sommeren 1941, innså tyskerne at de allierte ville operere mer offensivt, og at Norge var det eneste stedet de kunne lykkes med slike operasjoner. Angrepet på Svolve 4. mars 1941 førte til at planene om å redusere styrkene i Norge ble kansellert. I stedet satte tyskerne i gang en storstilt utbygning av forsvarsverker i Norge, der kystbatteriene ble det viktigste bidraget.

Siden det tradisjonelt var marinen som hadde kystartilleri for å beskytte viktige havner og anlegg, var det i begynnelsen bare marinens kystartilleri som bemannet batteriene. Etter at Hitler selv beordret 160 hærkystbatterier til Norge, ble antall kystbatterier i Norge firedoblet – til over 300 på det meste. Fordi det ikke var mulig for marinen å bemanne alle disse, opprettet man i 1941 hærens kystartilleri. Ved krigens slutt var det 210 hærkystbatterier i Norge. Blandingen av marine- og hærkystbatterier førte til et todelt kommandoforhold, og dette skapte mye forvirring og merarbeid.

Et karakteristisk trekk i det tyske forsvaret var støttepunktene (Stützpunkt). Tyskerne forstod at de ikke kunne sikre hele norskekysten, og derfor opprettet de støttepunkter med infanteri, artilleri og kystbatterier på strategiske steder. Støttepunktene var derfor hovedbyggesteinen i den taktiske oppbyggingen av det tyske landforsvaret i Norge.

Normalt ble et kystbatteri eget støttepunkt og ble da omtalt som ”Batterie-Stützpunkt”. De tyske militære myndigheter la stor vekt på at flere funksjoner skulle samles i støttepunktene. Tilleggsenheter kunne for eksempel være flyvakter, infanteritropper, meldeposter og artilleriobservasjonsposter. Disse inngikk ikke i kystbatteriet, men i støttepunktet. Dersom batterisjefen var eldste sjef i støttepunktet, var han også

sjef for støttepunktet, og rapporterte som sådan til den lokale kampgruppen når det gjaldt støttepunktspørsmål. I rent kystartillerimessig forstand ble ikke uttrykket støttepunkt brukt. Tyskerne hadde få mobile styrker i Haugesundsområdet og styrkene var stort sett stasjonære konsentrert i støttepunkt.

KYSTARTILLERIET PÅ HAUGESUNDHALVØYA OG PÅ KARMØY

På Haugesundshalvøya og på Karmøy hadde tyskerne 11 kystbatterier med i alt 14 batterianlegg. Disse batteriene hadde til sammen 54 kystartillerikanoner og en mannskapsstyrke på ca 1300 soldater. Batteriene var fordelt på tre artillerigrupper – Artillerigruppe Haugsund, Artillerigruppe Karmøy-Sør og Artilleri-undergruppe Bømlafjord. I Norge hadde tyskerne ved krigens slutt 280 kystbatterier med til sammen 1100 kystartillerikanoner. Disse batteriene ble bemannet av drøye 40.000 soldater. Tar man med nærforsvarskanoner, luftvern og feltkanoner hadde tyskerne om lag 2500 kanoner i Norge. På Haugesundshalvøya og på Karmøy var det tilsvarende antall kanoner ca 150.

Kystbatteriene var selvstendige enheter med eget luftvern, ildledning og nærforsvar. Batteriene hadde store lyskastere, bombekastere, maskingeværstillinger, flammekastere og minesperringer. Marinen hadde også to radaranlegg i Haugesundsområdet for å bekjempe sjømål, ett på Syre på Karmøy og ett på Utsira.

Batteriene i Haugesundsdistriktet var delt mellom sjøkommandantene i Stavanger og Bergen. Grensene ble endret slik at et par av batteriene byttet på hvilken taktisk enhet de var underlagt. Ansvaret for kystbatteriene i Haugesundsområdet var også delt mellom to territorielle divisjoner, og dette gjør det komplisert når

vi skal finne historiske data om okkupasjonsstyrkene. Alle kystbatteriene, om de kom fra marinen eller fra hæren, var taktisk underlagt sjøkommandantene. Men når angripende styrker var kommet på land, skulle hærens divisjonssjefer overta ansvaret.

Bevæpningen ved hærens og marinens batterier var forskjellig. Hærens batterier var nesten alltid utstyrt med feltkanoner, provisorisk modifisert og anbrakt i dreieskiver, som regel uten mulighet til å følge et mål kontinuerlig. Hærens batterier løste ofte sitt stridsopdrag ved å avgi sperreild etter feltartillerimønster, og batteriene hadde jevnt over mye dårligere kvalitet enn marinebatteriene. Marinen hadde ofte skipskanoner og egnet ildledningsutstyr som var i stand til å følge målet kontinuerlig og avgi rettet ild mot sjømål.

Mot slutten av krigen ble en del av feltkanonene i hærkystbatteriene montert i nyproduserte tyske sokkellavetter, noe som gjorde feltkanonene mye bedre egnet som kystartilleri. I en sokkellavett kan man siderette kanonen 360 grader i lavetten og følge målet kontinuerlig. Ca 300 slike lavetter var forbeholdt Norge. Et annet poeng med disse sokkellavettene var at kanonene kunne beskyttes ved å støpe dem inn i solide betongkasematter, men bare et fåtall av kanonene i Sør-Norge kom i kasematter før krigen sluttet. En kasematt er en betongbunker med tak og vegger av tykk armert betong. Kasematten gir kanonen god beskyttelse, men bevegelsen i side blir redusert til en begrenset sektor i åpningen av kasematten.

Kystbatteriene var som regel oppsatt med fire kanoner som kunne avfyre 6-7 skudd i minuttet. Skuddtakten på en del av feltkanonene til hærens kystbatterier var nede i 1- 2 skudd i minuttet, og for å kompensere for dette ble antallet kanoner ved de viktigste batteriene økt fra fire til seks.

Hærkystbatteriene hadde personell for en krigsoppsetning som var basert på hovedskyts, luftvern og ildledning. Andre forsvarsvåpen ved batteriene hadde man vanligvis ikke særskilt personell til – det måtte bemannes av batteriets øvrige soldater etter behov. Spesielt utsatte batterier fikk tildelt egen nærsikringssstyrke på åtte til seksten mann. I den grad det var eget infanteri ved kystbatteriene, var dette avgitt av infanteridivisjonen. Hærkystbatteriene hadde en meget streng personeltildeling, mens marinebatterier kunne ha opp til to til tre ganger så mye folk til disposisjon. Eksempelvis hadde et hærkystbatteri med seks 15,5 cm kanoner normalt 110 til 120 mann, mens et marinekystbatteri med fire 15 cm kanoner hadde over 200 mann.

BYGGING AV BATTERIENE

Tyskerne brukte store ressurser på å bygge festningsverker i Norge. Utbyggingen foregikk i regi av Organisasjon Todt, oppkalt etter sjefen Fritz Todt. Da han døde i 1941, overtok Albert Speer – Hitlers favorittarkitekt – som leder for organisasjonen. Speer ble samtidig utnevnt til rustningsminister.

I Norge hadde Todtavdeling Wiking på det meste 60.000 personer i arbeid ved tyske anlegg. I utgangspunktet ble det bare brukt frivillige norske arbeidere, men fra 1942 ble det også benyttet tvangsarbeidere og russiske og serbiske krigsfanger som arbeidet på festningsanlegg og på veger og jernbaner. Mange av fangene døde da de ofte måtte arbeide og bo under umenneskelige forhold. I alt arbeidet 150.000 nordmenn på tyske anlegg under krigen, noen var tvangsutskrevet, men mange arbeidet frivillig. Tyskerne betalte godt, og man kunne endog øke fortjenesten hvis man gikk sammen i små arbeidslag og gjorde en slags kontraktørvtale

med tyskerne. Ved de tyske anleggene på Haugalandet arbeidet flere entreprenørselskap, både fra Haugesund og fra andre deler av landet. For eksempel er batteriet på Hagland bygget av et haugesundsfirma og batteriet på Syre bygget av et entreprenørfirma fra Østlandet.

KYSTBATTERIENE PÅ HAUGESUNDSHALVØYA OG PÅ KARMØY

Her følger en oversikt over de elleve kystbatteriene med i alt fjorten batterianlegg på Haugesundshalvøya og på Karmøy. I mai 1945 lå disse batteriene under de tre artillerigruppene Karmøy sør, Haugesund og undergruppe Bømlafjord.

Artillerigruppe Karmøy-Sør var stasjonert i Skudenes og besto av batteriene på Sør- og Vest-Karmøy med stridsoppdrag å forsvare Boknafjorden og innseilingen til Stavanger og Karmsundet, samt å beskytte områdene vest av Karmøy. Artillerigruppe Haugesund var stasjonert i Haugesund, og et mindre områdebatteri plassert ved Fiskåvann, sentrum og hadde som oppgave å beskytte Nord-Karmøy, innseilingen til Haugesund fra nord og Sletta. Denne artillerigruppen hadde også et tungt områdebatteri i Skåredalen til å beskytte landområdene rundt Haugesund. Artilleriundergruppe Bømlafjord var underlagt artillerigruppe Korsfjord som var stasjonert på Krokeide utenfor Bergen. Artilleriundergruppe Bømlafjord var sannsynligvis stasjonert på Nesheim ved Buavåg og skulle beskytte innseilingen til Bømlafjorden, Langenuen og Stokksundet. De andre batteriene i vårt nærrområde er nevnt kort på slutten av denne artikkelen. Dette gjelder batteriene Finnøy, Fjøløy og Kvitsøy (underlagt artillerigrupper i Stavanger), og batteriene på Stord (underlagt artillerigruppe Korsfjord og undergruppe Bømlafjord).

Fremdeles står de fleste av disse kystbatteriene med

sine kraftige betongkonstruksjoner ruvende i havgapet. De aller fleste brakkene er borte. De fleste ble demontert og benyttet andre steder like etter krigen. Noen av brakkene gikk til å bygge opp igjen Finnmark som var brent ned av tyskerne da de trakk seg tilbake til Lyngelinjen i Troms. Andre brakker ble demontert og montert på andre forsvarsanlegg i Rogaland, mens noen ble stående igjen og benyttet som boliger. I den senere tiden har bygging av boliger, hytter og næringsbygg kloss inntil kanonstillingene redusert den historiske verdien på flere av kystbatteriene. Det ble revet brakker i Skudenes så sent som i 2007. I dag står to brakker igjen i Skudenes. Brakkene på Tittelsnes står stort sett igjen fordi batteriområdet fremdeles blir benyttet av Heimevernet.

ARTILLERIMATERIELLET (BATTERIENES HOVDSKYTS)

Hovedskytset ved batteriene utgjorde 54 kystartillerikanoner til sammen. Kaliberet var fra 7,5 cm til 21 cm. I tillegg til kystartillerikanonene hadde anleggene ca 30 2 cm luftvernkanoner og 20 nærforsvarskanoner i kaliber fra 2,5 cm til 7,5 cm.

De flest kanonene ble fjernet allerede i 1945. Kanonene som var av god kvalitet ble demontert for å settes opp i andre kystbatterier som en del av den norske kystartillerioppsetningen. Noen kanoner ble tatt inn til Stavanger for å lagres for mulig bruk som feltartilleri, mens noen kanoner ble solgt i stillingene som skrapjern. Det var mange skraphandlere som holdt på i årevis etter krigen med å brenne i stykker kanoner for omsmelting.

I 2008 står ett av pansertårnene igjen i Skudenes. I 1994 ble ett tårn tatt fra Skudenes til Høytorp Fort ved Mysen i Indre Østfold som museumsbatteri. Pansertårnene både på Storøy og Kvala står fremdeles

KYSTBATTERIENE PÅ HAUGALANDET

(sortert etter taktisk nummer fra 1945. Batteriene betegnes med tyske navn)

1. Tittelsnes: HKB 62/977 Tittelsnes
2. Nesheim v/Buavåg: HKB 63/977 Nordheim
3. Skåredalen i Haugesund: HKB 64/977 Skaaredal
4. Fiskåvann v/flyplassv.: HKB 65/977 Fiskaa vann
5. Vikene v/Ytraland: HKB 66/977 Vikene, og tropp Ytraland, og tropp Visnes
6. Ferkingstad på Karmøy: HKB 67/977 Ferkingstad
7. Storøy og Kvala: HKB 68/977 bestående av tropp Storøy, og tropp Kvala
8. Farnes ved Skudenes: HKB 1/978 Skudenes
9. Loten på Bokn: HKB 2/978 Bokn
10. Syre på Karmøy: HKB 3/978 Syre, og tropp Skudenes hafen (havnen i Skudenes)
11. Hagland v/Haugesund: MKB 10/504 Haugesund

igjen. På Nesheim ved Buavåg ligger det en del kanonrør og tunge hjul igjen i noen av stillingene, mens andre steder står rester av dreieskiver eller ødelagte lyskastere fremdeles igjen. Av og til kommer man over en koplingsboks for felttelefon eller andre smådeler, men det aller meste begynner å bli rimelig gjennomrustet nå. Det som er sikkert, er at mange av de kraftige betongkonstruksjonene som før var kanonstillinger og bunkere, vil bli stående igjen i lange tider.

ARTILLERTIGRUPPE HAUGESUND (HKA V/977 - HAUGESUND)

Artillerigruppe Haugesund ble etablert i mars 1941 med major Säger som sjef. Foruten staben, som var plassert i Haugesund, bestod artillerigruppe Haugesund av fem batterier med til sammen syv anlegg. Disse var oppsatt med 25 kystartillerikanoner som hovedskytts. Kaliberet på hovedskytset varierte fra 7,5 til 21 cm. I tillegg hadde anleggene lyskastere, nærforsvarskanoner, luftvernkanoner, bombekastere og flammekastere.

Batteriene i artillerigruppen var en blanding av sjøfrontbatterier og områdebatterier. Sjøfrontbatteriene hadde kanonene plassert i strandsonen like ved sjøen, og kanonene kunne skyte mer eller mindre direkte på sjømål ved hjelp av batteriets eget ildledningsutstyr. Områdebatteriene var trukket lenger tilbake og hadde som oppgave å beskytte en invasjonstyrke både på sjøen og på land. Disse batteriene var avhengige av målanvisning fra observasjonsposter utenfor batteriområdet.

SKÅREDALEN I HAUGESUND (HKB 64/977 SKAAREDAL)

Batteriet ligger i Skåredalen ca 5 km øst for Haugesund sentrum. Skåredalen var et områdebatteri etablert i 1941

med tre tyske 21 cm mørsere. Disse kanonene kunne skyte en granat på 113 kg nesten 17 km. Dette var de største kanonene i Haugesundsområdet. Batteriets oppgave var å beskytte landområdene rundt Haugesund i tilfelle alliert invasjon. Batteriet kunne også nå mål på sjøen. Det var avhengig av målobservasjon fra observasjonsposter som kunne se målet. På grunn av batteriets store rekkevidde må det ha vært mange slike observasjonsposter. I følge fortegnelser fra Milorg hadde Skåredalen telefonsamband med observasjonsposter i Ramsdalen, på Vardafjell og ved det 17 meter høye tårnet ved Fjellaget Haralds hytte på Kringsjø sør for Steinsfjellet. Batteriet hadde også direkte linje til signalstasjonen ved Hafekommandantur i Torggata 2. Det er sannsynlig at ildledning fra dette batteriet på større avstander ble koordinert gjennom signalstasjonen. Batteriet er ganske stort i utstrekning. På slutten av 1990 tallet ble det registrert over 100 bunkere, brakker og rester av andre tyske byggverk i dette området. Men batteriet faller sammen med en del andre innretninger i nærheten, som et vegkontrollpunkt ved Ørpetveitsvegen og infanteriregimentets 15,5 cm mørserbatteri i Tømmerdalen like ved. De seks 15,5 cm mørsere (mørsere – ”kanon“ med elevasjon over 45 grader) var direkte underlagt hærens artilleribataljon.

Mørsere 18 var en moderne kanon med et nydesignet dobbelt rekylsystem som gav mindre rekyl. Da Krupp-konsernet startet utviklingen av kanonen i 1933, satte de betegnelsen Mrs.18 på den for å gi inntrykk av at dette var et eldre design. Ifølge Versailles-traktaten hadde ikke tyskerne lov til å ha artilleri av ny konstruksjon. Kanonen ble tatt i bruk i 1939, men viste seg å være for tung i felt i forhold til rekkevidden. I 1942 stoppet produksjonen etter hvert opp til fordel for en 17 cm kanon i samme lavett med nesten dobbelt så lang rekkevidde.

En 21,0 cm Mörser 18 ved HKB Skaaredal under enkel kamuflasje i 1941. Bak kanonstillingen ser vi noen av brakkene ved batteriet. Stillingene i Skåredalen var feltmessig utført av opplødd stein med et relativt tynt lag uarmert betong. Anlegget lå så langt fra kysten at det ikke var behov for sterk armering. Tyskerne la heller vekt på å kamuflere kanonstillingene for ikke å bli oppdaget ved eventuelle flyangrep.

Haugalandet fikk et tungt områdebatteri, et 21 cm Mörser 18 batteri. Det er indikasjoner på at dette batteriet først ble satt opp nær kysten. Dette fotografiet viser en av kanonene da den var plassert langs kysten i Haugesund eller på Karmøy. Batteriet kunne levere ett tonn granater i minuttet fra Åkra sentrum i sør, halvveis til Ut-sira i vest og til Bømlafjorden i Nord. Hvilke planer tyskerne hadde for plassering av batteriet langs kysten, er ikke kjent i dag.

HVOR HADDE TYSKERNE EGENTLIG TENKT Å PlassERE DETTE BATTERIET?

21 cm batteriet i Skåredalen var sannsynligvis tiltenkt en annen plassering til å begynne med. Siden HKB Vikene etter hvert måtte sette opp kanontropper for å sikre Visnes, Ytraland og innseilingen til Vedavågen, er det nærliggende å tro at dette skjedde fordi 21 cm batteriet opprinnelig skulle vært i dette området, men av operative og plasseringsmessige årsaker ble det foretrukket satt opp bak Haugesund. Det kan være at opprinnelig plan for oppsetting av batteriet var nord på Karmøy, eksempelvis i Kvalavåg/Ytraland/Visnes-området. I hvert fall i en listing er navnet "Kvalavaag" benyttet av tyskerne for dette batteriet. Kvala kan heller ikke helt avskrives siden det er klart at batteriet ble kalt HKB 952 Kvala i enkelte staber helt til juni 1942, da navnet ble endret til Skaaredal på grunn av navnekollisjon med det nye 7,5 cm batteriet som da ble besluttet satt opp på Kvala. Men, det ligger kanskje litt for nært marinebatteriet på Hagland til å være et aktuelt alternativ. Kildene vi har forteller oss ikke hvor batteriet var satt opp før det kom til Skåredalen, eller hvor de egentlig hadde planlagt å sette det opp.

I juni 1942 ble det foreslått for den tyske marineledelsen i Norge at de polske 15,5 cm haubitsene fra Svolvær skulle benyttes til omvæpning av HKB Skaaredal og at det eksisterende 21 cm skytset skulle flyttes til Berle i Bremanger. Dette ble det ikke noe av, og 15,5 cm haubitsene ble værende i Skåredalen til krigens slutt. Men disse kanonene ble en del av hærens artilleriregiment, slik at hæren kunne ha full kontroll med batteriet utenom kommandolinjen for kystbatterier. Dette var en klar omgåelse av Hitlers direktiv nummer 40 vedrørende taktisk ledelse av kystbatteriene.

BATTERIBEVÆPNING GENERELT:

Vi må være klar over at sekundærbevæpningen ved anleggene varierte noe i løpet av krigen. Hvis hovedskytset ble endret, er dette imidlertid alltid kommentert i teksten.

Anleggene var stadig under utbygging, så nye våpen, nærforsvar og lyskastere kunne komme i tillegg. Andre ganger kunne antallet bli redusert på grunn av prioriteringer.

Det vil derfor være mulig å finne dokumentasjon på detaljer som er noe annerledes enn det som er beskrevet, avhengig av når dokumentasjonen er datert.

Batteriet i Skåredalen kunne treffe mål nesten uansett hvor det befant seg innenfor en radius av ca. 17.000 meter. Kanoner av denne typen stod ofte tilbaketrukket fra kysten da de var beregnet for en bakre oppstilling med indirekte retting. Man kunne ikke se målet fa kanonen og rette siktemidlene direkte mot målet. I dag er området i sterk utbygging og mange av batteriets bunkere og kanonstillinger er revet. I samarbeid med Arquebusmuseet har Haugesund kommune latt en del typiske bunkere og en av 21 cm mørserstillingene bli liggende i et friareal. En sambandsbunker i Skåredalen er bevart og drives av en gruppe som en avdeling av Arquebus. Med unntak av enkelte sporadiske betongrester kommer mye av det som ikke er vernet til å forsvinne når boligområdet i Skåredalen er fullt utbygd.

21,0 cm Mørser 18 ble montert på en dreieplattform som løftet kanonen opp fra hjulene. Dreieplattformen stod midt i stillingen på et forsterket senter av armert betong, og med denne plattformen kunne kanonen eleveres og dreies i sideretning med sveiver. Fotografiet er fra en av mørsrerstillingene i Skåredalen.

FISKÅVANN

(HKB 65/977 FISKAA VANN)

Dette var et områdebatteri etablert i 1944 med fire franske 14,5 cm kanoner.¹ Dette er et litt spesielt kystbatteri. Først ble det nemlig etablert som HKB-Aakrahamn på Åkra i slutten av 1942 som sjøfrontbatteri, men sent i 1944 ble batteriet trukket innover og etablert ved Fiskåvann ved den nåværende flyplassveien på Karmøy. Selv om batteriet hadde egen avstandsmåler og kunne skyte direkte på mål i Karmsundet, så var dette i hovedsak et områdebatteri som skulle beskytte landområdene i tilfelle invasjon. Kanonene var rundtskytende og kunne skyte i en sir-

kel med maksimal skuddvidde på 17.000 meter. Med eksterne ildledningsdata kunne batteriet være effektivt på lang avstand. Batteriet kunne på samme måte også nå mål på sjøen.

Batteriet hadde også to 2,5 cm nærforsvarskanoner og en 7,5 cm feltkanon. Det var montert en stor avstandsmåler i egen stilling. Foruten relativt enkelt bygde kanonstillinger bestod batteriområdet av 11 mannskapsbrakker og seks ammunisjonsskur. Det var også påbegynt utsprenning av flere tunneler syd for batteriet som sannsynligvis skulle erstatte ammunisjonsskur som bare gav begrenset dekning. Batteriet hadde en besetning på om lag 120 mann.

Utsnitt av et hemmeligstemplet tysk oversiktskart av HKB Fiskaa Vann fra krigen. Brakkene var gitt navn etter europeiske byer, som Köln, Wien, Prag og Berlin. Vi ser markeringer for plassering av kystartillerikanonene, panservernkanonene, luftvernet og feltkanonen. Det er ikke spor av at kystartillerikanonene noensinne ble plassert slik som vist på dette kartet. Kanonstillingene ble montert i de planlagte stillingene, markert som sirkler med stiplet linje på kartet.

Hovedskytset på Fiskåvann batteri var den franske "Canon de 145 mm modèle 1916". Dette var en "nødkanon" der utviklingen startet med at man tok marinens 138 mm kanon modell 1910 og testet den ut. Testene var vellykkede, så man bestilte et stort antall kanoner i kaliber 145 mm med marinens kanonmekanisme ved den franske marinens verksteder. Disse kanonene ble montert i feltlavetter ved verkstedet i Saint Chamond. Kanonen var laget slik at den kunne bores opp til 15,5 cm når kanonrøret var utslitt. Dette var en nykonstruksjon, og de første kanonene som kom til fronten i 1917. Kanonen hadde et usedvanlig langt løp til feltartilleri å være, 7,4 meter langt, og den kunne skyte nesten 18.000 meter. Den høye utgangshastigheten gjorde kanonen godt egnet for sjømålskyting. Tyskerne erobret mange slike kanoner i Frankrike og hadde til sammen 44 kanoner av denne typen i kystartilleriet i Norge. I dag er batterområdet dyrket mark, men vi kan fremdeles se kanonstillingene, brakkemurene og de uferdige ammunisjonslagertunnelene som er sprengt inn i fjellet.

Tysk kystbatteri med vinterkamouflasje. En 14,5 cm K405(f) kanon er malt hvit. Foto: Tyske Kystfort i Norge (1982).

VIKENE V/KVALAVÅG (HKB 66/977 VIKENE)

Dette var et sjøfrontbatteri oppsatt ved Kvalavåg i 1941 med seks franske 15,5 cm kanoner med en skuddvidde på 14.000 meter. Normalt hadde tyske batterier fire kanoner, men på grunn av lav skuddtakt ble antallet ved dette batteriet økt til seks. Under batteriet lå en tropp på Ytraland som hadde fire belgiske 7,5 cm kanoner. Til det ble nedlagt, var også en tropp på Visnes underlagt Vikene med sine to belgiske 7,5 cm feltkanoner, en 3,7 cm stridsvognkanon og en 3,7 cm kanon. Visnes hadde først norske feltkanoner, men disse ble senere byttet ut med de belgiske kanonene. Da tropp Visnes ble besluttet avvirket i juli 1943, ble en 7,5 cm kanon overført til tropp Ytraland og en 7,5 cm kanon overført til en nærliggende infanteritropp (sannsynligvis i Kopervik).

Batteriet hadde to fullt møblerte brakker med 30 senger og eget kjøkkenutstyr. Her var også fire ordinære mannskapsbrakker, messebrakke med kjøkken og spisesal, bad og badstue, bakeri, samt en del beslaglagte våningshus og låvebygninger på Kvalavåg. Ved krigens slutt fant man en betydelig mengde T-miner og håndgranater i en bunker ved batteriet. I et lagerskur ble det funnet 225 kasser sprengstoff og 24 store fat med flammekasterolje. Det ble også funnet tusenvis av granater og patroner. Det ser ut for at batteriet stort sett var bevæpnet med norske Krag geværer. Batteriet hadde også en del stasjonære flammekastere, og anlegget var ellers omkranset av flere minefelt.

Hovedskytset var en gammel fransk feltkanon fra første verdenskrig. Kanonen ble modifisert i 1917 med utgangspunkt i kanoner modell 1877/1914 som kun skjøt ca 14.000 meter. Man benyttet den opprin-

HKB Vikene med den sørligste ildledningsbunkeren i 2005. Denne bunkeren, laget i tykk armert betong, ble brukt av Heimevernet frem til da. Batteriet hadde også en enklere ildleningsbunker i den nordlige delen av området. Det var satt opp to slike bunkere for å kunne benytte langbasisutstyr til ildledning. Dette utstyret bestod av optiske instrumenter og mekaniske regnemaskiner. Den kjente avstanden mellom bunkerne er en faktor i beregningen av avstand og retning til målet.

nelige lavetten og monterte nye og lengre kanonrør. Den nye skuddvidden ble ca 17.000 meter forutsatt at man benyttet moderne ammunisjon. Hele 109 stykker av denne franske kanonen ble brukt i det tyske kystartilleriet i Norge. Den reduserte skuddavstanden for noen av kystbatteriene skyldes forhold ved kanonstillingene. Batteriet hadde også en 110 cm lyskaster.

I dag står kanonstillingene og mange bunkere igjen i anlegget. Det sterkeste av batteriets to observasjonsbunkere var i bruk av Heimevernet til ganske nylig, men boligbygging i området er i ferd med å sluke det meste av dette batteriet.

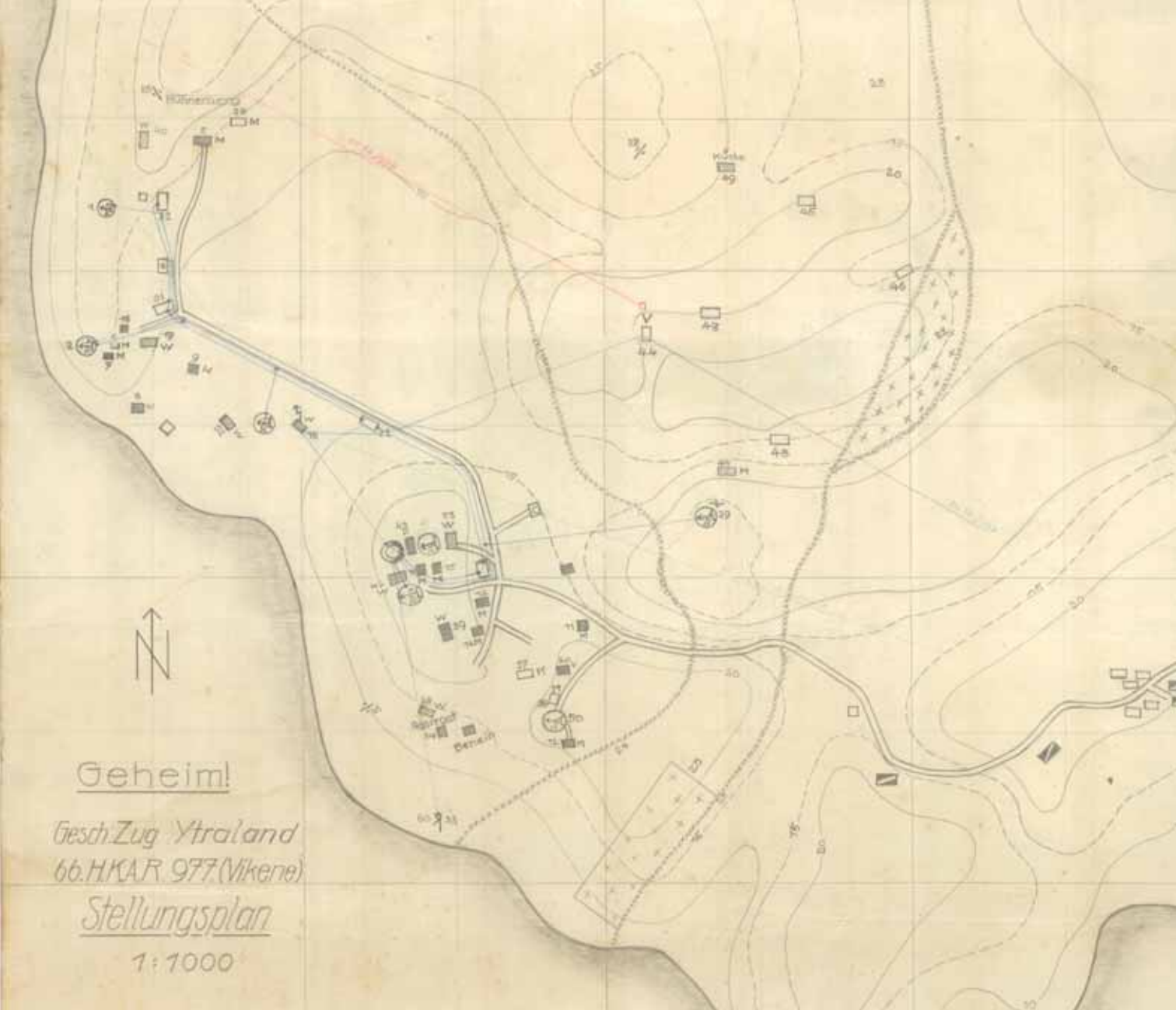
En 15,5 cm K416(f) kanon under kamuflasje ved HKB Randaberg. Dette er samme oppsett og stillingstype som ved HKB Vikene. Det var vanlig å kamuflere kanonene med trevirke og netting når de ikke var i bruk. Når man skulle skyte med kanonene, måtte kamuflasjen fjernes. Annen beskyttelse mot fiendtlig ildgivning eller angrep fra fly hadde kanonene på Vestlandet stort sett ikke.

YTRALAND PÅ KARMØY (ZUG 66/977 YTRALAND)

Ytraland var et sjøfrontbatteri oppsatt med fire belgiske 7,5 cm feltkanoner og var operativt fra 1941. Batteriets viktigste oppgave var å beskytte innløpet til Vedavågen, der en angriper praktisk talt kan seile innover og komme helt til Kopervik. Batteriet var en enhet underlagt HKB 66/977 Vikene. Til å begynne med hadde anlegget to, fra 1943 fire, 7,5 cm kanoner.

Til batteriet hørte seks mannskapsbrakker med til sammen 38 køyer, tre ammunisjonsbrakker, kjøkkenbrakke, hestestall, garasje for kjøretøyer, to vaktbunkere, to lyskaster i stillinger (150 cm og 60 cm), to maskinhus for bensindrevne aggregater til lyskaster, to ammunisjonsbunkere (derav en bunker for 3,7 cm ammunisjon) og to andre bunkere av forskjellige typer. Sannsynligvis stod det et pansertårn fra en fransk Ft-17 stridsvogn i anlegget.

Hovedskytsset var opprinnelig en tysk 7,7 cm FK 16 som tyskerne måtte overlate til Belgia etter nederlaget i den første verdenskrig. Kanonen ble renoveret til kaliber 75 mm og ble tatt i utstrakt bruk av tyskerne. Det hører med til historien at Zug Visnes opprinnelig var oppsatt med to norske feltkanoner, men at disse ble byttet med belgiske på et senere tidspunkt. Da Visnes ble besluttet avvirket i juli 1943, ble én kanon overført til Ytraland og én til en nærliggende infanteritropp. Senere ble også denne kanonen overført til Ytraland, slik at Ytraland da hadde fire belgiske kanoner til sammen.

Et tysk kart fra gesch. Zug Yttraland som viser all infrastruktur inntegnet sammen med veger og kommunikasjonslinjer for feltlinje og samband. Kartet er tegnet med blyant, og på baksiden er det tegnet inn gradinndeling for både lyskasteren og for en stridsvognkanon som var satt opp for nærforsvar av batteriet.

Øverst: Den ene Cockerill panserkuppelen ved HKB Kvala i 2007. I bakgrunnen står batteriets ildledningsbunker og den andre panserkuppelen.

Nede: Tysk infanteri med hestetrasket 7,5 cm feltkanon på Haugesund Stadion under krigen. Tyskerne hadde mange 7,5 cm kanoner i Haugesundsdistriktet, både i kystartillerirollen, som strandforsvar, og som feltartilleri. Disse modellene var alle mer eller mindre basert på en tysk 7,5 cm kanon fra første verdenskrig.

På Ytraland ble det benyttet ammunisjon av fransk fabrikk, og det fantes ved krigens slutt betydelige mengder 7,5 cm ammunisjon med sprenggranater ved batteriet. Batteriet hadde også piggrådsperringer og minefelt. Det var 29 landminer på lager sammen med fire antitankvåpen, åtte kasser dynamitt, seks kasser sprenggranater til gevær, 43 kasser håndgranater, 10 kasser røykhåndgranater og flere kasser mitraljøseammunisjon.

De tyske kartene viser at Zug Ytraland hadde felttelefonlinje, radiosamband og lyskommunikasjon til Vikene. Sambandsdiagram fra batteriet viser også radiosamband til Kopervik. I dag står bare bunkere, kanonstillinger av betong og brakkemurer igjen. Brakkene ble demontert allerede i 1945 og sendt til steder som hadde behov for boliger. Kanonene ble samlet inn, enten for å være artilleriberedskap i hæren eller for å skrapes. Antagelig stod tårnet av en fransk stridsvogn i anlegget. Det ville vært interessant å vite hvor dette ble av. Kan det være tippet på sjøen like utenfor?

STORØY OG KVALA I HAUGESUND (HKB 68/977 STORÖY, KVALA)

Dette var to sjøfrontbatterier som ble opprettet i slutten av 1943 med hver sine to norske 7,5 cm tårnkanoner som kunne skyte 10.000 meter. To kanoner var plassert på kanonbunkere på vestsiden av Storøy, der hvor slagdeponiet ligger i dag. Tilsvarende var bunkere med tårnkanoner plassert på høyden nord for sjøbadet på Kvalsvik. Stridsoppdrag var å beskytte innseilingen til Haugesund fra Nord og området rundt Nord-Karmøy og Haugesund. Tropp Storøy og tropp Kvala lå opprinnelig under andre batterier i nærheten, men ble samlet som to tropper under eget taktisk nummer i august 1944. Begge anleggene hadde to solide kanonbunkere

til tårnkanonene som bestod av syv gasstette rom, derav to soverom med plass til 12 mann. Ellers inneholdt bunkeren maskinrom med et motordrevet aggregat og fire ammunisjonsrom. I 1945 hadde HKB Storøy lagret flere tusen 7,5 cm patroner til tårnkanonene. Antagelig hadde Kvala tilsvarende mengde patroner til sine tårnkanoner i ammunisjonsrommene.

Foruten bunkere for tårnkanonene hadde begge anleggene en relativt solid kommandobunker av betong med et rom innredet til seks mann. Ved Storøy stod det ved siden av en påbegynt stilling for lysanlegg en lyskaster som ikke var montert, sammen med armeringsjern og 12 tonn sement. Storøy hadde kjøkkenbrakke med kokeutstyr og plass til 22 mann. I tillegg til den tyske brakken på Storøy rekvirerte tyskerne to brakker fra lokal industri på øya med soveplass til 12 mann. Storøy var oppsatt med norske Krag-geværer, fire utskyttingsrør for geværgranater, og norske M/29 mitraljøser. I 1945 hadde tyskerne også lagret 35 kasser håndgranater, 40 kasser mitraljøseammunisjon, tre kasser 6,5-mm ammunisjon til Krag-gevær og tre kasser sprenggranater til Krag. Det var også lagret mengder med materiell til å lage sperringer og 64 ruller piggråd ved anlegget. Over Storøy var det også strukket en 18 mm gummikabel i ca 1200 meters lengde.

Batteriene Storøy og Kvala ble begge bemannet av Heimevernet som kanonbatterier etter krigen. I tillegg til de to tårnkanonene fikk hvert av heimevernsbatteriene tildelt to tyske 60 cm lyskastere med bensindrevne aggregater og fire 20 mm luftvernkanoner av typen FLAK 38. Dette ble tildelt fra Bergen Festning. Batteri Storøy var underlagt Nord-Karmøy HV-område og ble i hovedsak bemannet av fiskere fra Utsira, Feøy og Røvær. Batteri Kvala var underlagt Haugesund HV-område.

7,5 cm Pz. Turm K. (n) L/40 på HKB Kvala. Fotografiet er tatt da batteriet ble drevet av Haugesund Heimevernsområde etter krigen.

HAGLAND NORD FOR HAUGESUND (MKB 10/504 HAUGESUND)

Marinekystrbatteriet (MKB) på Hagland var det eneste marinebatteriet som beskyttet Haugesund. Batteriet hadde fire kraftige tyske 15 cm skipskanoner fra 1. verdenskrig og var operativt fra september 1940. Oppdraget til MKB Haugesund var å danne ytre sperrelinje fra nord og nordvest mot Haugesund og beskytte skipstrafikken på Sletta. MKB Haugesund ble påbegynt i 1940, og arbeidet på anlegget fortsatte hele krigen med varierende arbeidsstokk. På grunn av sin kapasitet og stridsutholdenhet var anlegget regnet som et av de viktigste i Haugesundsdistriktet. I dag finnes de fleste bunkere igjen i anlegget, noen meget pent kamuflert med skiferstein. Etter krigen ble brakkene demontert og sendt til andre batterianlegg i Norge. Kommandobunkeren er tatt vare på som en del av et opplevelsessenter, og på plassen til den store avstandsmåleren, står i dag et boblebad. Området er ellers preget av at Heimevernet benyttet Hagland til sprengningsøvelser i en årrekke etter krigen.

Batteriet på Hagland var av god kvalitet med gasstette mannskapsbunkere. Flere av brakkene var laget av tømmer med utvendig og innvendig kledning. Tre brakker hadde til og med sentralvarme. Anlegget strekker seg over 1,5 km i sjøfront. To kilometer sør for batteriet ligger Bleivikkklubben fyrlykt der en av fest-

ningens 150 cm lyskastere var plassert. Batteriet hadde en 150 og en 110 cm lyskaster i flankene, sammen med hver sin 5,0 cm KwK (ombygd stridsvognkanon i sokkellavett) for nærsikring av batteriområdet. Det kan være at batteriet også hadde en tredje (fremskutt) lyskaster på enten 110 eller 150 cm, men dette har vi enda ikke klart å dokumentere. Bak batteriet var det etablert en flyvakt (SOL 18 Hagland) drevet av Luftwaffe.

Batteriet hadde 20 brakker og 20 bunkere/kanonstillinger. Av bebyggelse kan vi nevne kontorbrakke, sykebrakke med 13 sengeplasser, vaktbrakke med skomakerverksted og 11 køyer, arrestbrakke med fire celler, pumpehus med 0,8 kilowatt pumpe og vanntank med vann fra eget vannreservoar. Vannreservoaret finnes fremdeles. I tillegg var det to lagerbrakker med til sammen ti

Badet ved MKB Haugesund i 1945.

lagerrom, boligbrakke med fire soverom og ni køyer, garasjebrakke på 26 x 8 meter med kontor og tre køyer, infanteribrakke med 12 soverom og oppholdsrom, spisebrakke med kjøkken, to spisesaler og oppholdsrom, verksted/ boligbrakke med elektroverksted, verksted med et soverom, badehus med et soverom, to boligbrakker med til sammen seks soverom, mannskapsbrakke med tre rom, og fire boligbrakker med til sammen 12 rom og 60 køyplasser.

Batteriet hadde fire kanonstillinger med 15 cm SKL/45 kanoner og ammunisjonsbunkere, fire gasstette oppholdsbunkere med surstoffapparater, to 60 cm lyskastere, hver med observasjonspost, og oppholdsrom med to køyer, en stor ammunisjonsbunker for drivladninger til hovedskytset, åtte luftvernstillinger, hver med 2,0 cm

Et krigsfotografi av en 15cm kanon ved MKB Haugesund på Hagland. Kanonen er delvis dekket av kamuflasjenett.

Den tyske krysseren Admiral Hipper passerer Haugesund på veg nordover i 1942. Et kanonrør fra kystbatteriet på Hagland retter seg truende utover sjøen. Dette fotografiet illustrerer batterienes mulighet til å beskytte den tyske skipstrafikken langs den viktige leden til Nord-Norge og Finland.

FLAK kanoner og ammunisjonslager, seks oppholdsbunkere, hvorav flere overbygde, med overtrykksvifter som gasstetning, og dessuten maskingeværbunkere. I minesperreområdet ved MKB Haugesund hadde tyskerne lagt ut 3185 miner av forskjellige typer.

I sentrum av batteriområdet lå en stor kommandobunker med ildledningssentral og en seks meter avstandsmåler av fransk fabrikat, radiostasjon, telefonlinjeveksler, sengeplasser for 12 personer og sanitetsvakt. Avstandsmåleren var dekket med et 40 cm tykt armert betongoverbygg. I kommandoplassen var det også montert en stor kikkert på peilestativ og linjesamband til avstandsmåler og artillerisentral. I artillerisentralen stod et "Rechner C/27" regnebord, og i et eget rom stod en paralakseregner (instrument for ildgivning) med akselforbindelse til peileapparatet i observasjonsposten (OP).

I et rom bak kommandoplassen i OP stod en omsjaltningboks for ildforbindelsene, slik at batteriet kunne benyttes som ett batteri med fire kanoner, eller to batterier med to kanoner hver. Dette var viktig fordi batteriet da kunne bekjempe to forskjellige målgrupper samtidig. MKB Haugesund fremstod i 1945 som et batteri vel egnet til formålet. Etter krigen ble det imidlertid påpekt at batteriet ikke hadde noe ryggforsvar, og at store infanteristyrker måtte til for å beskytte det. Det ble oppfattet som et isolert forsvarsverk, som, hvis det falt i fiendens hender, kunne bli brukt til å hindre norsk eller alliert skipstrafikk.

Etter krigen måtte det samme lokale entreprenørselskapet som hadde bygget anlegget, fjerne kanonfundamentene fra betongen i kanonstillingene. Kanonene fra Hagland ble flyttet til Fjøløy i 1948, og da Fjøløy fikk 12,7 cm kanoner i 1959, ble rørene kassert, mens lavettene delvis ble gjenbrukt på batteri Rauøy. Det siste av lavettene fra Hagland ble kassert i 1963.

Hovedkanonene på Hagland var opprinnelig skipskanoner for oppstilling i kasematt på linjeskip. På 1920-tallet fikk tyskerne lov av den allierte kontrollkommisjonen å modernisere en del ledig artillerimateriell for oppsetting som kystartilleri. Det opprinnelige kasemattskjoldet ble skåret av og et nytt skjold for landoppstilling ble montert. Videre ble sikterangementet utskiftet fra skipssystem til kystartillerisystem. Batteriet stod på Fehmarn i Østersjøområdet som Batterie Bismarck før det havnet på Hellestø ved Stavanger i april 1940, da som dekningsbatteri for Vigdelbatteriet mens dette ble bygget. Deretter ble batteriet flyttet til Hagland der det var stridsklart som MKB Haugesund i oktober 1940. Kanonene har trolig aldri vært montert om bord i noe fartøy under 1. verdenskrig, ettersom alle fartøyer med denne type kanoner stort sett ble utlevert til de allierte etter at tyskerne hadde kapitulert.

ARTILLERIGRUPPE KARMØY-SYD (HKA IV/978)

Artillerigruppe Karmøy-Süd ble opprettet i juli 1944. Sjef for gruppen var Hauptmann Schultze, med kommandoplass i Skudeneshavn. Foruten staben i Skudeneshavn bestod artillerigruppen av fem anlegg som var oppsatt med 21 kystartillerikanoner. Kaliberet på hovedskytset varierte fra 12 til 15,5 centimeter. I tillegg hadde anleggene luftverkanoner, nærforvarskanoner, bombekastere, lyskastere og flammekastere. Batteriene i Karmøy-Syd var sjøfrontbatterier, der batteriene på vestsiden også hadde ansvar for å beskytte tysk skipsfart vest av Karmøy. Før denne artillerigruppen ble opprettet, sorterte batteriene på Sør-Karmøy under artillerigrupper i Stavanger.

Ildledningsbunkeren ved HKB Skudenes i 2007. Dette er en av de svakest bygde kommandobunkere som er satt opp på Karmøy. Utsikten er det ingen ting å si på, herfra kan man observere store deler av Boknafjorden og Skuddefjorden.

FALNES V/SKUDENES

(HKB 1/978 SKUDENES)

Dette var et områdebatteri som ble satt opp på Falnes ved Skudenes i 1941 med seks franske 15 cm kanoner med en skuddvidde på 14.000 meter. Beliggenheten gav god oversikt over området vest av Karmøy og Boknafjorden.

Stridsoppdrag for HKB Skudenes var å beskytte området rundt sørspissen av Karmøy med innseilingen til Boknafjorden mellom Kvitsøy og Karmøy og innseiling til Haugesund fra sør. Kanonene stod i åpne stillinger og ildledningsentralen var relativt svakt bygget. Ildledningsutstyret ved batteriet var sannsynligvis en 3-4 meter stereoavstandsmåler. Brakkene ved batteriet var av god kvalitet. Ytterst ved fyrtårnet på Falnes stod en 150 cm lyskaster som en del av anlegget. Tyskerne hadde også en signalstasjon i bygningene ved fyrstasjonen. Under krigen var fyrene slukket. Det var derfor ingen normal drift ved fyret.

Batteriet var oppsatt med to typer maskingeværer og noen av dem hadde magasiner som kan tyde på at det var norske maskingeværer av typen M/22(n) Madsen. Det var personlig utrustning til 115 mann ved batteriet. På Falnes fant man også fem kikkerter og tre avstandsmålere av forskjellig størrelse. En signallyskaster, ett "Wetterdienstgerät" (utstyr for å registrere meteorologiske data) to tåkelurer og to radiosendere tyder på at de også har hatt kapasitet til å kommunisere med konvoier og annen skipstrafikk på veg nordover.

Hovedskytset på Falnes var en gammel fransk feltkanon fra 1. verdenskrig. Den praktiske rekkevidden på disse kanonene varierte fra 14.000 til 17.000 meter. Forskjellen i skuddvidden ved disse batteriene

hadde å gjøre med kanonstillingen, det vil si hvor stor høyderetting man kunne stille inn før kanonene dundret inn i betongen i stillingen på grunn av rekyl.

Ved krigens slutt hadde HKB Skudenes tusenvis av granater, patroner til luftvernkanon og en mengde krutt. Etter krigen ble kanonene skrapet på stedet, da anlegget ikke ble regnet å ha særlig stridsverdi med de gamle franske feltkanonene i åpne stillinger. Anlegget ble også overlappet av flere av de andre batteriene i området. Brakkene ble demontert for å forsterke batteriet på Fjøløy og andre anlegg under Stavanger Festning, og området frigjort til de lokale bøndene som eide grunnen. I dag beiter sauene her igjen blant bunkere, kanonstillinger og grunnmurene etter brakkene.

LOTEN PÅ BOKN

(HKB 2/978 BOKN)

Loten var et sjøfrontbatteri på vestsiden av Bokn med fire franske 10,5 cm kanoner som ble tatt i bruk i mai 1941. Stridsoppdrag var å beskytte deler av innseilingen til Skudefjorden, Boknafjorden og innseiling til Haugesund fra sør. Anlegget bestod i 1945 av 22 brakker med sengeplass til 150 mann, fire åpne hovedkanonstillinger, kommandobunker og ca 15 andre bunkere. Det spesielle med Bokn var at det ikke fantes elektrisk linjenett ved batteriet. Det eneste som fantes av elektrisitet var et aggregat som ga strøm til belysning av kjøkken og spisebrakke, samt til en pumpe fra vannbrønnen til spisebrakken. Batteriet på Bokn var det eneste i distriktet som tyskerne hadde delvis uskadeliggjort før kapulasjonen ved at sluttstykkene til artillerikanonene manglet da norske styrker overtok i 1945.

I 1945 hadde Loten en beholdning på 4000 10,5 cm granater og 1200 4,5 cm patroner. Det var også 222 8,0

cm granater til tyske bombekastere og 15.800 patroner til 2,0 cm luftvernskyts. Festningen hadde 22 felttelefoner tilsluttet telefonnettet, én radiosender og én mottaker. Mannskapene var oppsatt med norske Krag-geværer og noen utskyttingsrør for geværgranater ombygget for Krag. Batteriet hadde også to 1700 liters vanntanker og egen åtte meter lang kai med 12 fots dybde.

Hovedartilleriet på Loten var en god feltkanon innført i den franske hæren i 1936, faktisk den mest moderne franske 105 mm kanonen i 1940. De kanonene som overlevde kampene i 1940, ble tatt som tysk krigsbytte og over halvparten ble overført til det tyske kystartilleriet i Norge. Som feltkanon var den montert på en lavett med to store gummihjul. Dekkene var fylt med et gummilignende stoff slik at de ikke kunne punktere. Som tysk kystartilleri ble kanonene i utgangspunktet festet med gummihjulene på en enkel dreieskive. Selv i den opprinnelige feltlavetten kunne kanonen siderettes 50 grader uten å flytte manuelt på kanonlavetten, og dette gjorde kanonen egnet som kystartilleri.

Mot slutten av krigen var disse kanonene i ferd med å bli bygget om i tyskproduserte sokkellavetter med doble splintskjold, noe som oppgraderte kanonen til mer "ekte" kystartilleri. På denne lavetten kunne man dreie kanonen 360 grader i stillingen. Nå kunne man følge målet kontinuerlig med retteutstyret på lavetten og avgi ild direkte mot målet. På Bokn ble alle kanonene satt i sokkellavetter før krigen sluttet. Totalt 95 kanoner av denne typen ble tatt til Norge og montert i 24 kystbatterier.

Anlegget på Bokn ble heller ikke beholdt som kystartilleri etter krigen. Kanonmateriellet ble demontert for å kunne benyttes andre steder, mens brakkene ble demontert og fraktet bort. I dag kan man se bunkere og

Øverst: En 15,5 cm K416(f) kanon ved HKB Skudenes. Kanonene er anbrakt på dreieskive i åpne stillinger med et enkelt kamouflasjenett som eneste beskyttelse. Seks av disse kanonene vokter innløpet til Boknafjorden sammen med en rekke andre kystbatterier.

Nede: Kystbatteriene hadde ofte solide nærforsvarsstillinger for infanteri. Her ser vi et typisk eksempel på en slik forseggjort skytestilling for infanteri ved HKB Bokn. Stillingen dekker strandsonen ved en liten vik der det er mulig å ta seg i land.

Dette fotografiet er fra HKB Vemmelsvik som har kanoner av samme type som ved HKB Bokn. En 10,5 cm K332(f) kanon er montert i en tyskprodusert sokkellavett. Lavetten (Sockellafette V) ble produsert fra 1944. Med denne lavetten ble dette en av de beste kanonene i det tyske hærkystartilleriet.

kanonstillinger tilnærmet intakte, samt brakkemurer og hauger med rustet piggråd som er samlet sammen og kastet nedi de tomme grunnmurene. Det første som slår en erfaren festningsvandrers, er mangelen på oppheng for kabler på veggene – ikke så rart når anlegget som nevnt ikke var koplet til det elektriske strømmettet!

SYRE PÅ KARMØY (HKB 3/978 SYRE)

Dette var et sjøfrontbatteri på Syre på Karmøy med fem 12,2 cm sovjet-russiske feltkanoner. Batteriet ble tatt i bruk i mars 1943. Under Syre lå også en tropp med to 12,0 cm tårnkanoner i Skudeneshavn. Kanonene hadde tyskerne tatt fra de gamle norske grensefestningene på Trøgstad i Østfold.

Kanonene ved batteriet på Syre var oppsatt i åpne stillinger uten annen beskyttelse enn kamouflasje, men skytset var godt med stor skuddtakt og rekkevidde. Stridsoppdrag var i hovedsak å beskytte skipstrafikken vest av Karmøy når Karmsundet var sperret av miner. De 13 brakkene ved batteriet var ikke av særlig god kvalitet, men ildledningssentralen/OP og bunkere var solide av tykk, armert betong.

Batteriet hadde én 60 cm og én 150 cm lyskaster. Rapportene fra Milorg i 1945 nevner at batteriet hadde et lytteapparat med motor og dynamo for drift utenom strømmett, men det er sannsynlig at det er radaranlegget på Syre de refererer til. (Se nedenfor). Også andre steder i Norge er disse i Milorg-rapporter kalt "lytteapparater", fordi begrepet radar stort sett var både hemmelig og ukjent for allmennheten i 1945. Anlegget hadde egen stall, smie, bilgarasje og grisehus. Etter utstyret å dømme var bemanningen ved HKB Syre opp mot 140 mann. Ved krigens slutt var det lagret om lag

Øverst: "Gegen England 8.9.1943" – en innskrift i en av murene på Syre, men til England kom ikke de tyske invasjonsstyrkene.

Nede: Ildledningsbunkeren ved HKB Syre er et imponerende syn der den "speider" utover Nordsjøen. Denne bunkeren er laget av tykke murer i solid stålbetong. Fotografiet er tatt under krigen.

400 granater til hver av de 5 kystartillerikanonene. Batteriet ble opprinnelig satt opp med fire artillerikanoner, men fikk etter hvert en femte 12,2 cm kanon fra arméreserven i Oslo.

RADAREN PÅ SYRE

På en høyde bak batteriområdet hadde Kriegsmarine satt opp en sjøtaktisk radar av typen "FuMO 214 Würzburg Reise" for varsling av fiendtlige fartøyer og for ildgivning, men mye tyder på at radaranlegget ikke kom i regulær drift før krigen sluttet. Rekkevidden på radaren var på 80 km i varslingsrollen, mens rekkevidden for ildgivning for kystartilleri var på 55 kilometer.

Det er hevdet at anlegget blåste ned i en storm under krigen, men det finnes ikke noe som kan dokumentere

Her står en moderne russisk feltkanon av type 122 mm Pushka obr. 1931/37g i stilling ved HKB Syre. Batteriet på Syre fikk først til delt fire kanoner. Mot slutten av krigen ble det besluttet å avvikle den store skytsreserven og heller fordele dette ut på batteriene. Dette førte blant annet til at Syre fikk en femte artillerikanon fra arméreserven i Oslo.

dette i dag. Tvert imot finnes det fotografier i en amerikansk rapport fra 1945 der radaranlegget fremstår komplett og i orden. Årsaken til historien om nedblåsing kan være at radaranlegget stod og forfalt etter krigen og til slutt ble veltet ned i en kløft bak anlegget

I dag fremstår HKB Syre som et av de mest imponerende anleggene i Haugesundsområdet. De solide stålarmerte betongbunkerne står som de gjorde under krigen, selv om norske myndigheter etter 1945 fjernet panserdørene. Den enorme kommandobunken er et imponerende skue der den fremdeles speider utover havet etter allierte invasjonsstyrker. Kontrasten mellom det solide anlegget og den værbitte vestkysten av Karmøy med storhavet like utenfor gjør et besøk på Syre til en opplevelse.

Etter krigen ble brakkene vurdert som ubrukelige, ikke verd å demonteres og settes opp ved andre militære anlegg, og jeg mener de ble solgt som materialer til lokale interessenter. Flammekasterne ble antent slik at de ikke skulle utgjøre noen fare, mens de fem russiske kanonene ble ansett som interessante og fraktet til Stavanger for å lagres. Dette var en av de beste feltkanonene som fantes i Norge etter krigen. Siden disse fem kanonene var de eneste i landet, og ammunisjonen var ukurant for de allierte, ble de ikke benyttet i det norske etterkrigsforsvaret. Vi vet ikke hva som skjedde med de russiske kanonene fra Syre etter at de ble satt på lager i Stavanger. Sannsynligvis endte de som skrapjern uten at de noen gang ble brukt i norsk etterkrigsoppsetning.

Ildledningsbunkeren i Skudeneshavn slik den står i anlegget i desember 2008. Bak i bildet ser vi Boknafjorden og innløpet til Skudeneshavn.

SKUDENESHAVN

(ZUG 3/978 SKUDENES HAFEN)

Dette var et sjøfrontbatteri i havneområdet i Skudeneshavn, satt opp tidlig i 1943 med to norske tårnkanoner fra de gamle norske grensefestningene mot Sverige. Topografien gjør at kanonene behersket innseilingen til Boknafjorden - fra Skudeneshavn til Kvitsøy. De solide panserkuplene montert på solide bunkere i stålbetong gav anlegget relativt stor stridsutholdenhet. Batteriet var en enhet underlagt HKB 3/978 Syre.

Batteriet skulle beskytte innseilingen til Boknafjorden mellom Karmøy og Kvitsøy - en distanse på drøye 10.000 meter. I tillegg skulle de beskytte Skuddefjorden. Kanonbunkeren var solid bygget av tykk, armert betong som var nedfelt i granitt. Kanonbunkeren hadde integrerte, gasstette rom for mannskapet. Et eget ventilasjonssystem drevet av en 11 HK dieselmotor fjernet kruttgasser og sørget for ventilasjon til kanonkuppelen. Batteriet hadde også en 60 cm lyskaster.

Ildledningsbunkeren var laget i armert betong og hadde kikkerte og instrumenter for ildgivning. Batteriet hadde ikke opparbeidet egen plass for avstandsmåler før krigen sluttet. Hver kanonbunker hadde eget sambandsrom. Batteriet hadde også kjøkkenbrakke og tre små boligbrakker, i tillegg til at man rekvirerte sivile hus som ble benyttet til innkvartering av batteribesetningen. 12,0 cm ammunisjonen ved batteriet var fra 1903, men var kontrollert og oppgradert ved Raufoss Ammunisjonsfabrikk i 1943. I 1945 hadde tyskerne 448 12,0 cm granater til hver av kanonene lagret i sine respektive ammunisjonsrom i kanonbunkerne.

Utstysrlistene for HKB Syre og det underliggende tropp Skudeneshavn er slått sammen, slik at det i dag er vanskelig å fastslå hvor utstyret var utplassert.

Batteriet ble overtatt av Skudeneshavn HV-område som drev kystbatteriet noen år etter krigen. I skrivende stund prøver Forsvarsbygg å selge kjøkkenbrakken ved batteriet for én krone, men brakken har forfalt i mange år. Brakken er i dag regulert av en nasjonal verneplan i Forsvaret, men dette er et vernevedtak uten at det følger midler til å realisere vernet. Det offentlige kan ikke alltid forvente at lokale historieinteresserte tar seg av verneverdige krigsminner på dugnad.

Arquebus krigshistorisk museum forsøkte i sin tid å sette anlegget i stand som et museumsbatteri, men Heimevernet ville heller bygge om den aktuelle kanonbunkeren til depot for Sør-Karmøy HV-område. Etter hvert ble arbeidet konsentrert om den andre kanonbunkeren, men arbeidet ble lagt på is da museet startet etablering av museumsbygningen i Førresfjorden. På 90-tallet ble ett tårn fra Skudeneshavn tilbakeført av Forsvarsmuseet til Høytorp Fort som museumsbatteri. En plastkuppel ble satt opp som erstatning for den panserkuppelen som ble fjernet. I dag er det bygget en stor kontorbygning midt i batteriområdet. Det kanontårnet som fremdeles er igjen, står på kanten av et 20 meter høyt stup over en utsprengt grunn til fryseriet i Skudeneshavn. Området er i dag praktisk talt ødelagt, og er et eksempel på misforstått bevaring av kulturminner.

FERKINGSTAD PÅ KARMØY

(HKB 67/977 FERKINGSTAD)

Dette var et sjøfrontbatteri som ble satt opp i 1942 med fire franske 14,5 cm kanoner. På grunn av de stadige

grenseforskyvningene mellom sjøkommandantene i Stavanger og Bergen kom batteriet til slutt under artillerigruppe Skudenes-Hafen.

Ferkingstad hadde en besetning på om lag 110 mann. Anlegget bestod av offisersbrakke med egen peisestue, messe og eget bad, mannskapsbrakker og en toetasjes spisebrakke med spisesal, kjøkken og proviantlager. I 1945 fant man 100 hjelmer og 100 gassmasker i beredskap i spisesalen. Fem ammunisjonsbrakker ble ikke opptelt i 1945, men alle disse var nesten fulle av ammunisjon. Den ene av brakkene inneholdt 963 granater til 14,5 cm kanonene.

To av kanonstillingene hadde oppholdsbruker for kanonmannskapet med senger, mens kanon 1 og 2 hadde en felles oppholdsbruker. Ellers hadde samtlige kanonstillinger to ammunisjonslagre og sambandsrom. I sambandsrommene var det felttelefoner for samband til ildledningssentralen. Batteriet var oppsatt med en 150 cm og en 60 cm lyskaster.

Etter krigen ble batterianlegget på Ferkingstad nedlagt og frigitt til grunneiere. Kanonene ble fraktet bort og brakkene demontert. Hvor de tok vegen er ikke kjent, heller ikke hvilken kvalitet de hadde. Hvis de var skikkelig bygget, ble de enten flyttet til andre batterier som skulle beholdes i den norske kystartillerioppsetningen etter krigen, eller de ble sendt nordover til det nedbrente Finnmark. I dag står bunkere og kanonstillinger av betong igjen. Kommandobunkeren er meget solid, og før den nye riksvegen ble bygget, var det en annen OP-bunker i bakkant av anlegget. Det er ikke kjent om dette kan ha vært en del av batteriets ildledning eller om den var til andre formål.

Øverst: 12,0 cm Turm K. (n). Her er tårnkanonen, 12 cm TK L/40 Schneider-Canet, fotografert på Høytorp fort, sommeren 1940. På kanonrøret sitter tre tyske soldater.

Nede: Kommandobunkeren ved HKB Ferkingstad i 2007. Dette er et solid byggverk som i mange år kommer til å stå som vitne om tiden da tyskerne hadde kystartilleri på Karmøy.

Kanonstilling ved HKB Ferkingstad i 2007. Den ligger i strandsonen med havet like utenfor.

ARTILLERIUNTERGRUPPE BØMLAFJORD (UNDERLAGT HCAA IV/977 KORSFJORD)

Artilleriundergruppe Bømlafjord ble opprettet for å koordinere batteriene i Bømlafjorden: Nordheim (ytterst i havgapet) og ”tvingbatteriene” Leirvik og Tittelsnes lenger inne i fjorden. Artilleriundergruppen var underlagt Artillerigruppe Korsfjord med standkvarter på Krokeide utenfor Bergen. Undergruppe (Bømlafjord) hadde tre batterier med fire anlegg under sin kommando med til sammen 16 artillerikanoner som hovedskytts på det meste. Kaliberet på hovedskytset varierte fra 8,8 til 15,5 centimeter. I denne artikkelen tar vi for oss de to batteriene av denne artilleriundergruppen som var plassert på Haugesundshalvøya. På slutten av artikkelen tar vi med en kort presentasjon av kystbatteriene på Stord.

Artillerigruppens oppgave var å sikre innløpet av Bømlafjorden, blant annet med innseiling til kisgruvene på Stord. Videre gjaldt det å sikre leden innover mot Hardanger og Bergen og ”bakkøren” til Haugesund via Ølen og Etne. En artilleriundergruppe hadde normalt ingen egen oppsetning, dette var for å koordinere kanoner som dekket tilnærmet samme område. Som regel var det eldste batterisjef som koordinerte. Det er sannsynlig at batterisjefen ved HKB Nordheim hadde den rollen, men dette er ikke fullt ut dokumentert ennå. Artilleriundergruppen hadde ikke noen egen stab.

TITTELSNES (HKB 92/977 TITTELSNES)

Tittelsnes var et sjøfrontbatteri som ble etablert i mai 1941 med fire franske 15,5 cm feltkanoner. Oppgaven var å beskytte området fra Bømlafjorden og trafikken nordover Stokksundet og Langenuen. Kommandanten

ved batteriet i 1945 het Schumann. Batteriet ble opprettet i mai 1941 med fire franske 10,5 cm feltkanoner, men omvæpnet med ombygde russiske luftvernkanoner i juni 1943. Batteriet var anlagt i åpne stillinger, mens den mest utsatte av fortets store lyskastere var montert på en skinnegående vogn i en overbygd garasje slik at den kunne trilles ut og inn etter behov. I 1945 hadde HKB Tittelsnes én 110 cm og én 150 cm lyskaster.²

Batteribrakkene lå bak en ås, slik at de var relativt godt beskyttet mot direkte ildgivning fra sjøen. Anlegget hadde også egen skytebane pent oppbygget av skifer. Etter krigen stod anlegget til forfall før det ble besluttet satt i stand av Heimevernet. Leiren ble renoverert på 1980-tallet og i 2008 er det HV 09 i Bergen som disponerer anlegget.

En fransk K332(f) i dreieskive på den originale feltlavetten ved HKB Risnes. Dette var samme type kanoner som HKB Tittelsnes hadde i begynnelsen, før batteriet ble omvæpnet til russiske 8,8cm kanoner i 1943.

8,8 cm Flak(r) ved HKB Hønsøy. Dette er samme kanoner som ble satt opp ved HKB Tittelsnes og HKB Leirvik i 1943. Dette var russiske 85 mm ZP obr. 1939g. kanoner med kanonrør boret opp til 8,8cm. Denne russiske rekylbremsen gav en mye mykere rekyl enn de kanonene som fikk montert nye tyske kanonrør uten rekylbrems.

De russiske luftvernkanonene var av samme type som ved HKB Leirvik på andre siden av Bømlafjorden. Dette var kanoner som tyskerne bygget om for å kunne bruke samme ammunisjon som sine egne 8,8 cm luftvernkanoner. Kanonene på Tittelsnes hadde ikke krysslavett, men var boltet fast til betongen i stillingen.

NESHEIM VED BUAVÅG (HKB 63/977 NORDHEIM)

Dette var et sjøfrontbatteri som ble etablert på Nesheim ved Buavåg. Batteriet hadde god oversikt over innløpet til Bømlafjorden. Stridsoppdrag var å beskytte innseilingen til Bømlafjorden, sjøområdet ved Espevær og den nordre delen av Sletta. Batteriet ble opprettet i mai 1941 med fire franske 15,5 cm feltkanoner, men

Ildledningsbunkeren ved HKB Nordheim i 2006. Dette er en solid bunker laget i armert stålbetong. Legg merke til kamuflasjemønsteret som ser ut som en steinrøys innstøpt i overflaten på betongen.

utvidet til seks kanoner før krigen sluttet. Selv om HKB Nordheim er oppført med seks kanoner, hadde batteriet bare fire kanonkommandører. Dette kan tyde på at de to siste kanonene ikke var fullt oppsatt før krigen sluttet.

Batteriet hadde ved frigjøringen i 1945 to offiserer, 22 underoffiserer og 74 mannskaper. Som infanterisikring hadde batteriet en utdanningstropp fra infanteriet. HKB Nordheim var satt opp med tre lyskastere ved krigens slutt, to 60 cm og en 150 cm. Et tysk dokument viser at batteriet ble tildelt ca ett tonn sprengstoff i april 1945 for å forberede en eventuell ødeleggelse av batteriet. Ved batteriet var det da også et "Stützpunkt Nesheim".

I 1945 hadde man endret litt på støttebevæpningen, og anlegget hadde så mye som ni maskingevær og mi-

En av kanonstillingene ved HKB Nordheim i 2005. Røret av en av de store 15,5 cm kanonene ligger enda igjen i kanonstillingen. Norske myndigheter lot seg ikke imponere av disse ex-franske kanonene. Alle K416(f) kanonene ved batteriene i Haugesundsområdet ble skrapet like etter krigen.

Øverst: 17,0 cm SK L/40 ved batteri Kråkenes. Kanonene på Kvitsøy var av samme type. Dette var en gammel skipskanon fra århundreskiftet som kunne brukes til kystartilleri.

Nede: Kanonmannskap ved en av 21 cm Mörser 18 kanonene ved HKB Skaaredal før transport til Norge. Kanonene ved HKB Fjöløy var av samme type som denne.

traljøser. Kanonene ved batteriet var en gammel fransk feltkanon fra 1. verdenskrig. Store deler av anlegget står den dag i dag: en fin kommandobunker, kanonstillinger og rester av en brakke som er ombygd/gjenoppbygd. Kanonene ble solgt som skrap og området frigitt til grunneier. I noen av stillingene ligger fremdeles igjen deler av de store kanonrørene og hjulene der de ble forlatt i 1945.

KYSTBATTERIENE

I BOKNAFJORDEN OG PÅ STORD

Vi har nå presentert kystbatteriene på Haugesundshalvøya og på Karmøy. Vi fortsetter med en kort presentasjon av kystbatteriene på øyene i Boknafjorden og på Stord siden disse hadde betydning for vårt distrikt.

I Boknafjorden lå tre kystbatterier som sorterte under artillerigruppe Stavanger Nord. På Stord lå også tre batterier. Disse batteriene sorterte under artillerigruppe Korsfjord og artilleriundergruppe Bømlafjord.

For å dekke Boknafjorden med innseiling til Stavanger og Haugesund anla tyskerne batterier på Kvitsøy, Fjøløy og Finnøy. For å dekke innseilingen til Bømlafjorden og kisgruvene på Sagvåg satte tyskerne opp batterier på Leirvik og Sagvåg på Stord. På nordsiden av Stord satte tyskerne opp et marinebatteri for å dekke området Bjørnefjorden og innseilingen til Langenuen. Via Langenuen kan man også komme bakveien til Haugesund.

KVITSØY

(MKB 6/978 KVITSØY)

Batteriet på Kvitsøy ble satt opp i mai 1940 på vestsiden av Kvitsøy med fire 17,0 cm kanoner. Batteriet hadde en rekkevidde på 20.000 meter. Dette var et kraftig marinebatteri med avansert ildledningsutstyr.

Batteriets stridsoppdrag var å dekke innseilingen til Boknafjorden på begge sider av Kvitsøy.

FJØLØY

(HKB 5/978 FJØLØY)

Batteriet på Fjøløy ble satt opp i juni 1941 på vestsiden av Fjøløy med tre 21,0 cm mørsere. Batteriet hadde en rekkevidde på 16.725 meter. Batteriets stridsoppdrag var å beskytte Boknafjorden og landområdene omkring.

FINNØY

(HKB 4/978 FINNØY)

Batteriet på Finnøy ble satt opp sommeren 1941 på vestsiden av Finnøy med fire 15,0 cm kanoner. Batteriet hadde en rekkevidde på 22.000 meter. Dette var den kanon i Haugesundsdistriktet med lengst rekkevidde. Batteriets stridsoppdrag var å dekke innseilingen til Stavanger. Antagelig kunne batteriet skyte mot mål i Boknafjorden etter anvisning fra fremskutt ildobservasjon ved andre batterier.

LEIRVIK PÅ STORD

(HKB 61/977 LEIRVIK)

Batteriet på Leirvik ble satt opp i september 1942 på Bjelland ved Leirvik på Stord med fire 10,5 cm kanoner. Batteriet hadde en rekkevidde på 14.000 meter. Senere ble batteriet omvæpnet til 8,8 cm kanoner av russisk fabrikk med samme rekkevidde. Mens 10,5 cm kanonene kunne skyte fire skudd i minuttet kunne de nye kanonene skyte 15 skudd i minuttet. Den økte skuddtaket gav bedre dekning mot hurtiggående krigsfartøyer i Bømlafjorden. Stridsoppdraget var å beskytte Bømlafjorden og de to skipsledene videre nordover mot Bergen gjennom Stokksundet og Langenuen.

SAGVÅG PÅ STORD

(ZUG SAGVAAG)

Batteriet i Sagvåg ble satt opp i september 1942 ved kiskaien med to norske 10,5 cm Schneider-Canet posisjonskanoner. Batteriet hadde en rekkevidde på 11.300 meter. Kisgruvene lå på Litlabø ca tre kilometer fra kaien i Sagvåg. Batteriet var underlagt HKB 61/977 Leirvik.

Natt til 23. januar 1943 gikk sju torpedobåter fra Lerwick på Shetland med kurs for Stord for å angripe kisgruvene på Litlabø (operasjon CARTOON). To av båtene skulle gå inn til selve Sagvåg. Dette var et nøye planlagt motstandsraid for å hindre tyskerne å få tak i den viktige svovelkisen. Det kom også til kamp mellom MTB'er og batteriene på Leirvik og Tittelsnes. Gruvene hadde produsert 150.000 tonn malm årlig. I 1945 var produksjonen kommet opp i bare en tredjedel av det opprinnelige.

Skarpskyting med 15 cm K16 ved HKB Finnøy.

Fotografiet viser 10,5 cm kanon ved HKB Risnes. HKB Leirvik ble satt opp i september 1942 med fire kanoner av samme type som ved Risnes. Dette var franske kanoner av typen Canon de 105 mle 1913 Schneider. Tysk betegnelse var K331(f). Disse kanonene stod til juni 1943 da batteriet ble omvæpnet til russiske 8,8cm kanoner. Det er sannsynlig at omvæpningen skjedde som et resultat av kamperfaringene etter skuddvekslingen med motortorpedobåtene ved angrepet på Stordø Kisgruber i januar 1943.

Ved raidet på Størdø Kisgruber i 1943 ble den ene kanonen ødelagt, og batteriet fortsatte med en kanon. Etter hvert ble det også besluttet å fjerne den siste kanonen. Bevæpnet med to 5,0 cm KwK kanoner ble dette til et støttepunkt (Stützpunkt Sagvaag) underlagt infanteriregimentet.

OSTERNESET PÅ STORD (MKB 8/504 SELBJØRNSFJORD)

Batteriet på Osterneset på Stord ble satt opp i november 1940 med fire amerikanske 12 cm haubitser som tyskerne hadde funnet på Kongsberg Våpenfabrikk. De var blitt innkjøpt for det norske kystartilleriet før krigen. Kanonene kunne skyte tre prosjektiler i minuttet med en rekkevidde på 10.400 meter. Sommeren 1943 ble batteriet omvæpnet til moderne tyske 12,7 cm skipskanoner som kunne skyte 17.400 meter med åtte prosjektiler i minuttet. Batteriet ble etablert for å beskytte leden mot Bergen og passasjene til Bømlafjorden og til Haugesundsområdet via Langenuen.

HVA SKJEDDE MED DET TYSKE MATERIELLET ETTER KRIGEN?

I 1945 ble hjemmestyrkene beordret til å registrere de tyske anleggene i distriktet og hva som fantes av våpen, utstyr og ammunisjon. Rapportene ble sendt til Distriktskommando for Sør-Norge som skulle vurdere sikring av verdiene for eventuelt senere bruk i det norske forsvaret. De engelske styrkene hadde ordre om å ødelegge alt utstyr de kom over for å hindre den tyske industrien å ta seg opp igjen når behovet for reservedeler meldte seg – og for å øke behovet for engelskprodusert krigsmateriell. Jeg er blitt fortalt at hjemmefronten

Norske posisjonskanoner av typen 10,5 cm K337(n). Norge anskaffet 18 slike kanoner fra Cockerill i 1903. Fotografiet er tatt på Østlandet og viser tyske soldater foran de norske kanonene. Kanonene har her ekstra hjulsett, og kanonrørene trukket bakover i transportstilling. Kanonene som stod ved tropp Sagvåg, var av typen 10,5 cm posisjonskanon L/28 M/1901 Schneider Canet, og var noenlunde like de som er avbildet. Det har ikke lyktes å få tak i fotografi av kanonene fra Sagvåg.

kappkjørte til Tittelsnes for å sikre avstandsmålere og optikk før engelskmennene kom dit, for de engelske soldatene ville ødelegge utstyret. Mye utstyr ble samlet sammen på flyplasser og anlegg og sprengt, mens andre steder ble utstyret kastet på sjøen. Dette ble oppfattet som sterkt urimelig både av lokale og sentrale norske myndigheter, og i august 1945 ble ødeleggelsene stanset av den allierte ledelsen i Norge. Etter dette fikk man laget lister over våpen og utstyr som man fikk beholde for å bygge opp det norske forsvaret igjen etter krigen. Selv om mye utstyr var blitt ødelagt, ble det aller meste av materiellet i kystbatteriene overtatt av norske styrker.

12,7 cm SKC/34 i stilling ved MKB Selbjørnsfjord ved Osterneset på Stord. Dette var en av de moderne skipskanonene som tyskerne plasserte i Haugesundsområdet.

APPENDIKS

KYSTBATTERIENE

PÅ HAUGESUNDSHALVØYA OG PÅ KARMØY¹

1. Tittelsnes: HKB 62/977 Tittelsnes
2. Nesheim v/Buavåg: HKB 63/977 Nordheim
3. Skåredalen i Haugesund: HKB 64/977 Skaaredal
4. Fiskåvann v/flyplassveien.: HKB 65/977 Fiskaa vann
5. Vikene v/Ytraland: HKB 66/977 Vikene, og tropp Ytraland, og tropp Visnes
6. Ferkingstad på Karmøy: HKB 67/977 Ferkingstad
7. Storøy og Kvala: HKB 68/977 bestående av tropp Storøy, og tropp Kvala
8. Falnes ved Skudenes: HKB 1/978 Skudenes
9. Loten på Bokn: HKB 2/978 Bokn
10. Syre på Karmøy: HKB 3/978 Syre, og tropp Skudenes havn (havnen i Skudenes)
11. Hagland v/Haugesund: MKB 10/504 Haugesund

ARTILLERIGRUPPE HAUGESUND²

- Haugesund sentrum: Stab. V/977 Haugesund (Ledelse av HKAA V/977)
- Skåredalen i Haugesund: HKB 64/977 Skaaredal, 3 stk. 21 cm Mrs. 18
- Fiskåvann v/flyplassveien: HKB 65/977 Fiskaa vann, 4 stk. 14,5 cm K405(f) (ex. Aakrahamn)
- Vikene v/Kvalavåg: HKB 66/977 Vikene, 6 stk. 15,5 cm K416(f)
- Ytraland på Karmøy: Tropp Ytraland, 4 stk. 7,5 cm K236(b) Visnes v/gruvene: Tropp Visnes, 2 stk. 7,5 cm F.K.(n) (nedlagt i juli 1943)
- Storøy og Kvala i Haugesund: HKB 68/977 troppene Storøy og Kvala, 4 stk. 7,5 cm Pz. Turm K.(n)
- Hagland nord for Haugesund: MKB 10/504 Haugesund, 4 stk. 15 cm SKL/45

ARTILLERIGRUPPE KARMØY-SYD²

- Skudenes: Stab. IV/978 Karmøy -syd (Ledelse av HKAA IV/978)
- Falnes v/Skudenes: HKB 1/978 Skudenes, 6 stk. 15,5 cm K416(f)
- Loten på Bokn: HKB 2/978 Bokn, 4 stk. 10,5 cm K332(f)
- Syre på Karmøy: HKB 3/978 Syre, 5 stk. 12,2 cm K390/2(r)
- Skudenes havn: Tropp Skudenes Hafen, 2 stk. 12,0 cm L/40 Pz. Turm K.(n)
- Ferkingstad på Karmøy: HKB 67/977 Ferkingstad, 4 stk. 14,5 cm K404(f)

ARTILLERIUNDERGRUPPE BØMLAFJORD²

- Nesheim v/Buavåg: Stab. Art. Ü. Gr. Bømlafjord (sannsynligvis ved HKB Nordheim)
- Leirvik på Stord: HKB 61/977 Leirvik, 4 stk. 8,8 cm Flak(r)
- Sagvåg på Stord: Tropp Sagvaag, 2 stk. 10,5 cm K.(n)
- Tittelsnes: HKB 62/977 Tittelsnes, 4 stk. 8,8 cm Flak(r)
- Nesheim v/Buavåg: HKB 63/977 Nordheim, 6 stk. 15,5 cm K416(f)

et bilde?

BATTERIBEVÆPNING PÅ DE ENKELTE ANLEGGENE

SKÅREDALEN

- Hovedskyts: - 3 stk. 21,0 cm Mörser 18 "Brümmbar"
(21,0 cm Mrs. 18)
- Kaliber: 21,0 cm
- Vekt: 16.700 kg. (opsatt i stilling)
- Skuddvidde: 16.725 m (ladning nr. 6)
- Prosjektilvekt: 113 kg
- Skuddtakt: Inntil 3 skudd/min.
- Utgangshastighet: 218 – 565 m/sek
(avhengig av ladning)
- Sideretning: 16° (i lavetten) 360° (på dreieskiven)
- Elevasjon: 0° – +70°
- Fabrikat: Friedr. Krupp AG,
Essen og Hanomag, Hannover
- Modell: 1939
- Luftvern: - 3 stk. 2,0 cm Flak 38
- Nærforsvar: - 1 stk. 8,2 cm GrW.
- 2 stk. sMG(n) og 2 stk. MG(n)

FISKÅVANN

- Hovedskyts: - 4 stk. 14,5 cm K405(f) (tysk betegnelse)
- Kaliber: 14,5 cm
- Vekt: 13.500 kg.
(opsatt i stilling som kystartilleri)
- Skuddvidde: 17.000 m
- Prosjektilvekt: 33,7 – 36,2 kg
(avhengig av granattype)
- Skuddtakt: 1,5 skudd/min.
- Utgangshastighet: 794 m/sek.
- Sideretning: 6° (i lavetten) 360°
(på dreieskiven)
- Elevasjon: 0° – +38°
(reell elevasjon i kystartilleriaffutasjen)
- Fransk betegnelse: Canon de 145 mm
modèle 1916.
- Modell: 1916
- Sekundær: - 1 stk. 7,5 cm F.K. Belgisk, sannsynligvis K236(b)
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm Flak 38
- Nærforsvar: - 2 stk. 2,5 cm Pak(f)
- 2 stk. FIW. mitlere (flammekastere)
- 2 stk. sMG(n) og 2 stk. MG(n)

VIKENE

- Hovedskyts: - 6 stk. 15,5 cm K416(f) (tysk betegnelse)
- Kaliber: 15,5 cm
- Vekt: 8.710 kg. (opsatt i stilling)
- Skuddvidde: 14.000 m.
- Prosjektilvekt: 43 - 45 kg
(kunne skyte både gammel og ny ammo.)
- Skuddtakt: 3 skudd/min.
- Utgangshastighet: 655 m/sek.
- Sideretning: 5° (i lavetten) 360° (på dreieskiven)
- Elevasjon: -5° – +42°
- Fransk betegnelse: Canon de 155 L
modèle 1917 Schneider
- Modell: 1917
- Sekundær: - 1 stk. 7,5 cm F.K. (i oppsetningen fra 1.5.1943)
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm Flak
- Nærforsvar: - 2 stk. 5,0 cm KwK
- 1 stk. 81 mm BK
- Flere FIW (mitlere)
- 2 stk. sMG(n) og 4 stk. MG(n)

YTRALAND

- Hovedskyts: - 4 stk. 7,5 cm K236(b) (Tysk betegnelse)
- Kaliber: 7,5 cm
- Vekt: 1.390 kg (opsatt i stilling)
- Skuddvidde: 11.000 m
- Prosjektilvekt: 6,1 kg
- Skuddtakt: 12 skudd/min (teoretisk).
Ca 6 skudd/min over tid.
- Utgangshastighet: 579 m/sek.
- Sideretning: 8° (i lavetten) 360°
(på dreieskiven)
- Elevasjon: -8° – +35°
- Belgisk betegnelse: Canon de 75 mle GP III
- Modell: 1916 (7,7 cm FK 16)
- Luftvern: - 2 stk. 2,0cm FLAK 30/38
(sannsynligvis FLAK 38)
- Nærforsvar: - 1 stk. 3,7 cm "Tankkanon"
(fransk Ft.17 pansertårn)
- 3 stk. maskingeværer (n)
(KV M/1929 mitr. og M/22 Madsen)

Batteribevæpning generelt: Sekundærbevæpningen varierte noe i løpet av krigen. Anleggene var under stadig utbygging, og de sekundære våpen kunne endres noe ved at man fikk mer/bedre utstyr, eller på grunn av interne prioriteringer i distriktet.

STORØY OG KVALA:

- Hovedskyts: - Hver med 2 stk. 7,5 cm Pz. Turm K.(n)
(tysk betegnelse)
- Kaliber: 7,5 cm
- Skuddvidde: 10.000 m
- Prosjektilvekt: 6,5 kg
- Skuddtakt: 4 skudd i min.
- Utgangshastighet: 720 m/sek (maks).
- Sideretning: 360°
(tårnet dreier på svingkrans)
- Elevasjon: Antatt ca 20°
- Norsk betegnelse: 7,5 cm tårnkanon
- Modell: 7,5 cm TK L/50 Cockerill
- Luftvern: - Det er ikke registrert eget luftvern under
lagt Storøy eller Kvala
- Nærforsvar: - Hver av troppene hadde 2 stk. M/29 mitraljøser
- Hver tropp hadde 1 stk. 60 cm lyskaster
med aggregat.

Disse kanonene skjøt standard norsk 7,5 cm
kanonammunisjon, men med høyere utgangshastighet.

FALNES VED SKUDENES

- Hovedskyts: - 6 stk. 15,5 cm K416(f) L/29,8
(tysk betegnelse)
- Kaliber: 15,5 cm
- Vekt: 8.710 kg. (opsatt i stilling)
- Skuddvidde: 14.000 m
- Prosjektilvekt: 43 - 45 kg
(kunne skyte gammel og ny ammo.)
- Skuddtakt: 3 skudd/min.
- Utgangshastighet: 655 m/sek.
- Sideretning: 5° (i lavetten) 360°
(på dreieskiven)
- Elevasjon: -5° - +42°
- Fransk betegnelse: Canon de 155 L
modèle 1917 Schneider
- Modell: 1917
- Sekundær: - 1 stk. 7,5 cm FK.
(sannsynligvis en Schneider L/30)
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm FLAK 38
- Nærforsvar: - 2 stk. 5,0 cm KwK i sokkellavett

HAGLAND

- Hovedskyts: - 4 stk. 15,0 cm SKL/45
- Kaliber: 15,0 cm
- Kanonen er beskyttet med splintsikring
med 2" tykkelse i front
- Skuddvidde: 17.000 m
- Prosjektilvekt: 45,3 kg
- Skuddtakt: 4 - 6 skudd/min
(noe høyere over korte tidsrom)
- Utgangshastighet: 835 m/sek
- Sideretning: 360° (kunne betjenes på
begge sider av kanonen)
- Elevasjon: -4° - +45°
- Modell: 15 cm SKL/45 in 15 cm MPLC/1913
- Luftvern: - 8 stk. 2,0 cm - 4 stk. Flak C/30 og 4 stk.
2,0 cm Madsen (i 1943) (i 1945 var der 4 stk.
2,0 cm Oerlikon og 4 stk. 2,0 cm Flak 38)
- Nærforsvar: - 2 stk. 5,0 cm KwK i sokkellavett
- 1 stk. 7,62 cm FK.(r)
- 1 stk. 2,0 cm ble muligens benyttet som
sikring av veggen.
- 2 stk. 5,0 cm BK(f)
- 2 mitl. FIW. og 8 stk.
Abwehr-Flammwerfer 42
- 7 stk. sMG og 2 stk. MG

LOTEN PÅ BOKN

- Hovedskyts: - 4 stk. 10,5 cm K332(f) (tysk betegnelse)
- Kaliber: 10,5 cm
- Vekt: 4.762 kg
- Skuddvidde: 16.000 m (i tysk sokkellavett)
- Prosjektilvekt: 16 kg
- Skuddtakt: 5 skudd/min.
- Utgangshastighet: 750 m/sek.
- Sideretning: 360° (i tysk sokkellavett)
- Elevasjon: 0° - +47,8°
- Fabrikat: Schneider
- Modell: Canon de 105 L mle 1936 Schneider
- Sekundær: - 1 stk. 7,5 cm FK.(n) m/1901 i feltlavett
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm Flak
- Nærforsvar: - 1 stk. 4,5 cm FK. sannsynligvis Pak 184(r)
- 1 stk. 8,0 cm BK

BATTERIBEVÆPNING PÅ DE ENKELTE ANLEGGENE

SYRE

- Hovedskyts: - 5 stk. 12,2 cm L/46 K390/2(r)
(tysk betegnelse)
- Kaliber: 12,2 cm
- Vekt: 7.117 kg (oppsatt i stilling)
- Skuddvidde: 20.400 m
- Prosjektilvekt: 25 kg
- Skuddtakt: 5 - 6 skudd/min.
- Utgangshastighet: 800 m/sek.
- Sideretting: 58° i lavetten, 360°
(på dreieskiven)
- Elevasjon: -2° – +65°
- Fabrikat:
Flere russiske produsenter
- Modell: 122 mm Pushka
obr. 1931/37 g
- Luftvern: - 2 stk. Flak 38
- Nærforsvar: - 1 stk. 5,0 cm KwK i sokkellavett
- 1 stk. 4,7 cm Pak 181(f)

FERKINGSTAD

- Hovedskyts: - 4 stk. 14,5 cm K405(f) (tysk betegnelse)
- Kaliber: 14,5 cm
- Vekt: 13.500 kg
(oppsatt i stilling som kystartilleri)
- Skuddvidde: 17.000 m
- Prosjektilvekt: 33,7 – 36,2 kg
(avhengig av granattype)
- Skuddtakt: 1,5 skudd/min.
- Utgangshastighet: 794 m/sek.
- Sideretting: 6° (i lavetten) 360°
(på dreieskiven)
- Elevasjon: 0° – +38°
- Fransk betegnelse: Canon de 145 mm
modèle 1916.
- Modell: 1916
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm Flak
- Nærforsvar: - 2 stk. 5,0 cm KwK
- 2 stk. sMG(n) og 2 stk. MG(n)

SKUDENESHAVN

- Hovedskyts: - 2 stk. 12,0 cm Pz. Turm(n)
(tysk betegnelse)
- Kaliber: 12,0 cm L/40
- Skuddvidde: 12.000 m
- Prosjektilvekt: 20,4 kg
- Skuddtakt: 2 skudd/min.
- Utgangshastighet: 783 m/sek.
- Sideretting: 360°
(tårnkanon med svingkrans)
- Elevasjon: -6° – +17°
- Fabrikat: Schneider
- Modell: 12 cm TK L/40
Schneider-Canet
(norsk betegnelse)
- Luftvern: - 1 stk. Flak 30 eller 38
- Nærforsvar: - 1 stk. 4,7cm Pak 181(f)

TITTELSNES

- Hovedskyts: - 4 stk. 8,8 cm Flak(r)
(Tysk betegnelse)
- Kaliber: 8,8 cm
- Vekt: 4.350 kg
(med krysslavett)
- Skuddvidde: 14.000 m
- Prosjektilvekt: 9,4 kg
- Skuddtakt: 15 skudd/min.
- Utgangshastighet: 890 m/sek.
- Sideretting: 360°
(sokkellavett)
- Elevasjon: -3° – +90°
- Russisk betegnelse:
85 mm ZP obr. 1939g
- Modell: 1939
- Luftvern: - 2 stk. 2,0 cm Flak
- Nærforsvar: - 1 stk. 4,5 cm PAK(r)
- 2 stk. sMG(n) og 2 stk. MG(n)

NESHEIM:

- Hovedskyts:
- 6 stk. 15,5 cm K416(f) L/29,8 (tysk betegnelse)
 - Kaliber: 15,5 cm
 - Vekt: 8.710 kg (opsatt i stilling)
 - Skuddvidde: 14.000 m
 - Prosjektilvekt: 43 – 45 kg (kunne skyte gammel og ny ammo.)
 - Skuddtakt: 3 skudd/min.
 - Utgangshastighet: 655 m/sek.
 - Sideretting: 5° (i lavetten) 360° (på kanonplattformen)
 - Elevasjon: -5° – +42°
 - Fransk betegnelse: Canon de 155 L modèle 1917 Schneider
 - Modell: 1917
- Luftvern:
- 2 stk. 2,0 cm Flak (30 eller 38)
- Nærforsvar:
- 2 stk. 5,0 cm i sokkellavetter (strandforsvar)
 - 1 stk. 2,5 cm Pak(f)
 - 1 stk. 8,1 cm GrW(r)
 - 1 stk. 5,0 cm GrW(f)
 - 2 stk. FlW (mitlere)
 - 2 stk. sMG(n) og 2 stk. MG(n)

et bilde?

TYSKE KANONBETEGNELSER

Tyskerne gav erobrede kanoner egne betegnelser (Främdenerät nummer). Eks. ble den franske kanonen Canon de 145 mm modèle 1916 benevnt 14,5 cm K405(f). Tyskerne benevnte alltid artilleriet sitt i centimeter, "K" står for kanon "405" er främdengerät nummer, og "(f)" står for Frankrike. Tilsvarende hadde kanoner fra Norge (n), Belgia (b), Russland (r), Holland (h), USA. (a) og Tsjekkoslovakia (t). Noen ganger er det en L-betegnelse bak kaliberet, eks. 10,5 cm K332(f) L/37. Dette betyr at kanonrøret har en lengde på 37 ganger kaliberet på kanonen (10,5 cm x 37), i dette tilfellet 388,5 cm langt.

SKUDDTAKT FOR ARTILLERIKANONER

Vi har tidligere forklart at kystbatteriene som regel var opsatt med fire kanoner, og en den gang egnet kanon kunne avfyre 6-7 skudd i minuttet. Skuddtaket på en del av feltkanonene til hærens kystbatterier var nede i 1-2 skudd i minuttet. For å kompensere for dette ble antallet kanoner ved de viktigste batteriene øket fra fire til seks. Skuddtaket for gamle franske kanoner var nede i 1-2 skudd i minuttet. For eksempel varierer fransk angivelse av maksimal skuddtakt for en 15,5 cm K416(f) mellom 2 og 3 skudd pr. minutt. Men maksimalt 8 skudd pr. 5 minutt, 12 skudd pr. 20 minutt og 30 skudd pr. time. Dette var for at ikke kanonrøret skulle bli overopphetet. Skuddtaket var ikke konstant over tid. Den kunne være relativt høy i en spurt, men dersom man skulle skyte et større antall skudd, måtte skuddtaket senkes for å hindre varmgang. Kanskje ett skudd pr. minutt kan passe som praktisk skuddtakt for en kanon av denne typen. Dette var et problem for alle feltkanoner. Skipskanoner veide mer og brukte lengre tid på å oppta varmen.

FORKORTELSER OG FORKLARINGER

MAR	- Marine Artillerie Regiment (Marine artilleri regiment)
MAA	- Marine Artillerie Abteilung (Marine artilleri avdeling)
MAB	- Marine Artillerie Batterie (Marine-kystbatteri)
MKB	- Marine Küsten Batterie (Marine kystbatteri, brukt senere i krigen)
H. Kü. Art.Rgt. (HKAR)	- Heeres Küsten Artillerie Regiment (Hærkystartilleri Regiment)
HKAA	- Heeres Küsten Artillerie Abteilung (Hærkystartilleri avdeling)
HKB	- Heeres Küsten batterie (Hær-kystbatteri)
Bttr.	- Batterie (kanonbatteri)
Hauptmann	- Tysk for offisersgraden kaptein i hæren.
ID	- Infanteridivisjon
IR	- Infanteriregiment
GR	- Grenaderregiment (Alle IR ble benevnt GR fra oktober 1942)
Flak (FLAK)	- Flugzeug Abwehr Kanone (luftvernartilleri)
GrW.	- Granaten Werfer (bombekaster)
FlW.	- Flammen Werfer (flammekaster)
FK	- Feld Kanone (feltartilleri)
Pak (PAK)	- Panzer Abwehr Kanone (panservernkanon)
KwK	- Kampfswagen Kanone (stridsvognkanon). (Satt i lavetter til nærforsvar)
Pz.	- Panzer/pansret
Turm (T)	- Tårn (eks. tårnkanon) (kanon beskyttet av panserkuppel av stål).
Mrs.	- Mörser (mørser – "kanon" med elevasjon over 45 grader)
Skuddvidde	- Rekkevidde for kanon ild
Skuddtakt	- Antall avfyrte granater pr. minutt
Patr.	- Patron (komplett granat/hylse for artilleriammo)
Gr.	- Granat (prosjektil)
Separat ladning	- Prosjektil, hylse og evt. ladninger er i flere deler.
Sperreild	- flere salver skytes mot gitte koordinater (feltartillerimønster)

et bilde?

KILDER

Først av alt vil jeg rette en stor takk til Orlogskaptein Jan Egil Fjørtoft som har supplert med viktig informasjon om artillerimateriell, ildledning og batterier. Uten støtte fra Jan Egil ville det vært vanskelig å lage en såpass fylldig fremstilling av kystartilleriet.

Denne artikkelen er basert på kildemateriale fra Arquebus museets arkiv, informasjon fra orlogskaptein Jan Egil Fjørtoft, arkivene til Norges Hjemmefrontmuseum i Oslo, RAF rapporter fra Public Record Office i England og en del digitale kopier av dokumenter fra enkeltpersoner som vel opprinnelig kommer fra Bundesarkiv. Likeledes kommer noen opplysninger fra dokumenter og kart fra Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Bergen. Et vesentlig kildemateriale når det gjelder oppbygging og organisering av kystbatteriene er hentet fra orlogskaptein Jan Erik Fjørtofts bok "Tyske kystfort i Norge" – basisutrustning for alle som har dette med kystbatterier som hobby, eller for den som vil fordype seg mer i det tyske kystartilleriet i Norge.

Å finne alle detaljene fra Haugesundshalvøya er som å legge puslespill. Fragmenter av informasjon er derfor hentet fra en rekke andre steder, bøker, deler av tyske krigsdagbøker og nettsted. Ett aktuelt nettsted som kan nevnes er Kystfort.com – en norsk nettside der blant andre Arquebus bidrar med informasjon. Tidligere årbøker for Arquebus har også tatt for seg artikler om enkelte av kystbatteriene i distriktet.

SKRIFTLIGE/MUNTLIGE:

- Arquebus krigshistorisk museum (dokumenter, rapporter, kart og fotografier)
- Orlogskaptein Jan Egil Fjørtoft (informasjon om organisasjon, batterier, artilleri og ildledning)
- Norges Hjemmefrontmuseum (dokumenter, rapporter)
- Oscarsborg Festningsmuseum, (fotografier)
- Sunnhordland Folkemuseum (fotografier)
- Jan Helge Hagland (fotografier)
- Tor Ødemodtgård (fotografier)
- Foreningen for Høytorp Fort (fotografier)
- Tore Eggan (fotografier)
- Erik Ritterbach / ARN (www.atlantikwall-research-norway.de) (fotografier)
- Carl Johan Kallevik (fotografier)
- Arquebus/Eivind Eidesen (intervju med Sven Fr. Valand-Lie, ca fra 1980)
- Fotografi av 14,5 cm K405(f) er faksimile kopi boken Tyske Kystfort i Norge (Agder presse 1982).

NOTER:

¹Det polske franske, belgiske, russiske og militærutstyret som blir omtalt i denne artikkelen, var tatt av tyskerne etter seirene over Polen høsten 1939, over Frankrike og Belgia forsommeren 1940 og etter at felttoget mot Sovjet-Russland startet sommeren 1941.

²Diameteren angir lysåpningen i glasset på lyskasteren

³Sortert etter taktisk nummer fra 1945, og batteriene betegnes med tyske navn.

⁴Anleggene har de tyske betegnelsene.

LITTERATUR:

- Fjørtoft, Jan Egil. 1982. *Tyske Kystfort i Norge*.
- Fjørtoft, Jan Egil m.fl. 1999. *Klar til Strid* (Kystartilleriet 100-års jubileumsbok).
- Hogg Ian V. *German Artillery of World War two*.
- Haga Arnfinn. *Arquebus kaller London*.
- Chant Chris. *Artillery*
- Römhild H. *Geschichte der 269. Infanterie Division*.
- Ettrup, Ritterbach, Schellenberger. ARN 2005. *Der Atlantikwall in Norwegen, Festung Stavanger*
- Forsvaret. *Ammunisjonstjenesten i Hæren etter 1945*.
- Sjøforsvaret i Rogaland. 1996. *Sjøforsvaret*

En rekke andre bøker, reglementer og hefter er benyttet, men bare for å hente enkeltopplysninger eller for å kontrollere opplysninger opp mot andre kilder. Dette gjelder blant annet bøker om artilleri, samband, ammunisjon og våpen.

et bilde?